

І. Шлях да свабоды

У што я веру?

Адказ на анкету радыёстанцыі «Свабода»

У сённяшнім няўстойлівым свеце, дзе ў спрадвечным паядынку не заўсёды дабро перамагае зло, любому чалавеку, нават самаму аптымістычнаму і мужнаму, жыць вельмі няпроста. Нагрувашчванне глабальных і не менш складаных лакальных праблем цісне на яго псіхіку, прыводзіць у такі маральны і нават фізічны стан, калі ў адчаі нямае душа, у знямозе апускаюцца рукі.

Але наперакор усім сусветным прыродным і экалагічным, палітычным і сацыяльным катаклізмам, хіжым мясцовым вятрам цемрашальства, манкурцтва і дачасніцтва, якія наскрозь прадзімаюць душы суайчыннікаў, маю родную Беларусь, я ўсё роўна цвёрда веру ў лепшае.

Я веру ў тое, што надыходзіць новы час новага чалавека, які павінен жыць, не старымі міфамі і ідэалагічнымі догмамі, не камандамі, пад пастаянным страхам і ў рабскай пакоры, а тым, што даецца яму з малаком маці – адчуваннем свабоды, усведамленнем разумнасці свайго існавання і прадвызначэння, хараства і сілы зямнога быцця. Такі чалавек плённа спалучыць нацыянальную ўгрунтаванасць і ўстойлівасць, лепшыя рысы беларускага характару з цывілізацыйнымі набыткамі, з неабмежаванымі сучаснымі навуковымі, тэхнічнымі, тэхналагічнымі магчымасцямі.

Я веру ў трываласць генетычнага коду народа, які трымае нас на планеце ўжо не адно стагоддзе і дапаможа захавацца надалей у рознагалосай, шматфарбнай чалавечай супольнасці.

Я веру ў беларускую моладзь, у мілых майму сэрцу дзяцей і ўнукаў, якім выпала складаная, але такая радасная і шчаслівая доля – быць нястомнымі працаўнікамі вяліка-

га нацыянальнага Адраджэння, клапатлівымі будаўнікамі нарэшце сваёй, суверэннай дзяржавы.

Я веру ў неўміручасць беларускай мовы, якая прайшла праз неймаверныя здзекі, пакуты, выпрабаванні, якая і зараз несправядліва і неразумна кінута нашым грамадствам на заняўдбанне, але абавязкова ацалее, узмацнее, каб жыватварыць сённяшні і наступны дзень беларусаў. Без яе нічога талковага ў нас ніколі не атрымаецца.

Толькі на грунце роднай мовы вырастае нацыянальная культура – галоўная адзнака і глыбінная сутнасць нацыі. Існаванне любога народа без стварэння сваёй культуры, вечных духоўных набыткаў, якія перадаюцца з пакалення ў пакаленне, абсалютна марнае.

І ўрэшце, я веру ў перамогу здаровага сэнсу. Пакуль што беларусы добра не ўсведамляюць, хто яны такія, дзеся чого існуюць, да чого павінны імкнуцца. Але гэтае разуменне паступова прыходзіць, высыпае. Нам трэба больш настойліва і бязлітасна выціскаць са сваіх сэрцаў і душаў даўні мясцовы мазахізм, комплекс непаўнаўартасці, непавагу і нелюбоў да саміх сябе. Толькі так, у смелым, рашучым, стваральным самасцвярджэнні, мы станем сапраўднай, жыццяздольнай нацыяй, пабудуем сваю суверэнную дзяржаву, якая будзе стаяць на Зямлі вечна.

2007

Трагедыя, якой не бачна канца

Кожны чалавек, прыходзячы ў гэты свет, трапляе, калі карыстацца сучаснай лексікай, у «зону рызыкі». Нават само ягонае нараджэнне прадугледжвае канец існавання. Усе мы – смяротныя. Але трагізм чалавечага жыцця ў філасофскім сэнсе не мае нічога агульнага з «рукатворнымі трагедыямі», якія грунтуюцца на авантурызме палітыкаў, на змоўніцтве, манапалізме уладных структур і тэхнакратаў, на памылках пры эксплуатацыі тэхнічных суперсістэм. Выходзячы з-пад кантролю людзей, яны могуць знішчыць усё жывое на Зямлі.

Дзесяць гадоў беларуская зямля і яе людзі, якія падвергліся самай масіраванай і знішчальнай атацы «мірнага атама», жыўць пад неймаверна цяжкім прэсам чарнобыльскай катастрофы. Нам пакуль што немагчыма поўнасацо асэнсаваць яе сапраўдныя маштабы, ясна зразумець яе ўздзеянне на будучыню народа, прыроды. Але мы добра ведаем адно – жудасная красавіцкая ноч 1986 года раздзяліла жыццё чалавецтва на дзве палавіны: «да» і «пасля» Чарнобыля.

Чаму ж навучыла нас дзесяцігоддзе, якое прайшло з моманту адліку? Задаючы гэтае пытанне, я, маю на ўвазе не толькі медыцынскі, сацыяльны, экалагічны, але і маральны аспект рэакцыі беларускага грамадства на тое, што здарылася.

У цывілізаваных краінах, якія чарнобыльская бяда закланула непараўнальна меней, чым Беларусь, адразу паклапаціліся пра здароўе людзей: дзецям раздаваліся засцерагальныя таблеткі калійнага еду, уводзілася абмежаванне на ўжыванне малака, злёнай ліставой гародніны і г. д. Каб знізіць чарнобыльскую індывідуальную дозу радыенуклідаў, забруджанае малако і мяса знішчалася ў Швецыі і Англіі. Толькі ў Аўстрыі ў 1986 годзе фермерам было выплачана 55 мільёнаў долараў кампенсацыі за знішчэнне забруджаных прадуктаў. Нават у Швейцарыі, якая знаходзіцца ў цэнтры Альпійскіх гор, што ў значнай ступені зменшыла ўзровень забруджанасці яе тэрыторыі ад чарнобыльскіх выпадаў, на працягу пэўнага часу знішчалася малако, аб чым паведаміў у час маёй камандзіроўкі ў гэтую краіну фермер і ўладальнік атэля Юліус Цурбрыган з высакагорнай вёскі Зас-Грунд. Асаблівы клопат пра сваіх грамадзян выявіла Нарвегія, дзе няма АЭС, бо 98 працэнтаў электраэнергіі выпрацоўваецца гідрастанцыямі. Агульныя выдаткі нарвежскага ўрада на контрмеры па абароне насельніцтва склалі 20 мільёнаў долараў. Тэарэтычна гэта захавала на працягу наступных 50 гадоў 30–40 жыццяў людзей, якія, каб не былі прыняты меры, рызыкавалі б захварэць.

Валодаючы вялікай інфармацыяй па чарнобыльскіх праблемах, я, часта думаю: «А калі ж павысіцца цана кожнага чалавечага жыцця ў нас – на прасторах былой савецкай імперыі?» І адказ напрошваецца несучыпальны: «Відаць, ніколі».

Пастаянная хлусня, замоўчванне трагічных падзей – гэта норма жыцця і дзейнасці нашых кіраўнікоў, былых і сённяшніх. Такімі іх выхавала савецкая сістэма, для якой людзі – лагерны пыл або вінцікі і гайкі. Пачалося ўсё адразу пасля кастрычніцкага перавароту ў Расіі. Не будзем успамінаць даўняе, напрыклад, голад і канібалізм на Украіне ў 30-х гадах, якія замоўчваліся пад страхам смяротнага пакарання, а звернемся да бліжэйшых падзей. Чаму ноччу пасля чарнобыльскай аварыі невядома па чым загадзе была адключана тэлефонная станцыя горада Прыпяць і яго жыхары не маглі папярэдзіць сваіх родзічаў, што сюды нельга прыязджаць? Чаму пад радыеактыўнымі воблакамі паўсюдна праходзілі першамайскія парады і дэманстрацыі, дзе ў калонах крочылі маленькія дзеці? Чаму высоканастаўленыя чыноўнікі Кіева спешна вывозілі свае сем'і, а людзі, якія жылі побліз разбуранага рэактара, не ведалі аб тым, што здарылася? Чаму палескія механізатары шчыравалі на пасяўной, глытаючы радыеактыўны пыл? Такія «чаму?» можна прыводзіць бясконца.

Хлуснёю поўніліся не толькі першыя чарнобыльскія дні і месяцы. Не знікла яна і пасля. Крамлёўскія і мясцовыя «мудрацы» напісалі сотні антычалавечых загадаў, пастановаў, інструкцый з грыфам «Сакрэтна», дзе прыдумалі, як лячыць людзей без урачоў і лекаў: «Міністэрства аховы здароўя СССР зацвердзіла новыя нормы дапушчальных узроўняў апраменьвання насельніцтва радыеактыўнымі выпраменьваннямі, якія перавышаюць ранейшыя ў дзесяць разоў. ... У асобных выпадках магчыма павелічэнне гэтых нормаў да ўзроўняў, якія перавышаюць ранейшыя ў 50 разоў... Такім чынам, гарантуецца бяспека для здароўя насельніцтва ўсіх узростаў...»; як іх карміць: «... Міністэрства аховы здароўя СССР рэкамендуе максімальна размеркаваць забруджанае радыеактыўнымі рэчывамі мяса па краіне і выкарыстоўваць яго для выпрацоўкі каўбасных вырабаў, кансерваў і мясных паўфабрыкатаў у суадносінах адзін да дзесяці з нармальным мясам»; як супакойваць суайчыннікаў і ўвесць свет: «Накіраваць у раёны, якія прылягаюць да зоны размяшчэння Чарнобыльскай АЭС, групу савецкіх карэспандэнтаў з мэтай падрыхтоўкі матэрыялаў

для друку і тэлебачання, якія сведчылі б пра нармальную жыццядзейнасць гэтых раёнаў...», «асабліва адзначыць клопат пра людзей, якія апынуліся на забруджанай тэрыторыі...»

Летам 1986 года мне давялося ўдзельнічаць у арганізацыі працы па дэактывацыі дзіцячых садкоў, школ, бальніц у Хойніцкім раёне. Набліжаўся новы навучальны год, а многія дзеці засталіся ў вельмі забруджанай мясцовасці. Трэба было ў тых надзвычай цяжкіх умовах хоць крыху зменшыць рызыку, якой яны падвяргаліся. У час паездак па раёне давялося ўбачыць тое, што скаланула, перавярнула ўсю душу. І сёння стаяць перад вачыма людзі, пра каго так «клапаціліся» ўлады...

На адхонах шашы паўсюль расстаўлены сінія таблічкі: «Не сыходзіць! Небяспечна!», а побач у стаўку купаюцца, качаюцца па цёплым пяску дзеці... Звярнулі на лясную дарогу. Ідуць малыя, у руках кошыкі з грыбамі, вусны ў чарнічным соку. Спыніліся, пачалі гаварыць: «Што ж вы робіце, дзеткі? Няўжо не ведаеце, што нельга збіраць грыбы і ягады?» Смяюцца: «А нічога!» Паказваюць сваё грыбное багацце. Баравікі і сапраўды такія прыгожыя – чорнагаловыя, крамяныя, адзін у адзін...

Помню адсяленне. Па вёсках стаяць калоны аўтобусаў, нагружаных машын. Плач, галашэнне жанчын такія, што здаецца, зараз абваліцца неба. А мужчыны маўчаць, кураць, толькі вочы і ў іх чырвоныя, не стрымаць слязы. Сумнымі, старэчымі позіркамі глядзяць на родныя хаты юныя бежанцы. І ніяк не могуць выправіцца калоны па пыльных шляхах у неведомасць...

Помню старога вартаўніка гасцініцы ваеннага завода, дзе давялося кватараваць. Увечары ён прыносіў дранікі з маладой бульбачкі, вялікія сакавітыя яблыкі і грушы, казаў: «Ты не бойся, сыноч, еш. Старая спецыяльна для цябе пастаралася, напекла. А ў яблыкаў і груш выразаі нутро з семкамі. Там можа сядзець радыяцыя. Гэтак мне вучоныя з Масквы паралі рабіць». Нагледзеўшыся, наслухаўшыся за доўгі, спякотны дзень столькі людскога гора, я, няспешна мыў твар халоднаю вадою, стомлена ўсміхаўся дзеду і, хоць зусім не хацелася ні есці, ні гаварыць, прамаўляў: «Не баю-

ся я, Сцяпанавіч, ужо нічога і нікога. Будзем вячэраць. Дзякуй вам і вашай жонцы».

А тыя вучоныя з Масквы якія выдавалі інструкцыі Сцяпанавічу, сядзелі ў гасцініцы безвылазна, вялі перамовы звычайна па тэлефоне, збіраючы нейкія звесткі, і нельга было спакусіць іх ніякімі дранікамі. Яны харчаваліся з запаяных пакетаў, якія прывезлі з сабою...

Спецыяльныя засцерагальныя плашчы, накідкі і чаравікі з свінцовымі падэшвамі – таксама не выдумка. Сам бачыў, як у такім убранні, падобныя на прышэльцаў з нейкай іншай планеты, размаўлялі высокапастаўленыя чыноўнікі і вайскоўцы з людзьмі, «супакойвалі» іх. А потым садзіліся ў верталёт і хуценька рэціраваліся.

Няёмка адчуваў я, сябе на пасяджэннях рэспубліканскага штаба па ліквідацыі вынікаў аварыі. Прадстаўнікі міністэрстваў, ведамстваў спрачаліся да хрыпаты, перакідвалі адказнасць са сваіх плячэй на чужыя, не саромеліся займацца падтасоўкамі, падманам, замест таго, каб зладжана, эфектыўна працаваць...

Чарнобыль стаў найвялікшым выпрабаваннем маральных якасцяў людзей, самога чалавечага духу. Пры полымі ядзернай катастрофы высвеццілася і праявілася ўсё лепшае і ўсё горшае, што ёсць у чалавеку, у яго душы.

У нашай памяці і ў памяці нашчадкаў застануцца і будучы згадвацца з сардэчнай удзячнасцю чарнобыльскія пажарнікі, што пайшлі ў пекла і загінулі, ратуючы нас і еўрапейскія народы ад яшчэ большай бяды, якая магла здарыцца; застануцца маладзенькія салдаты, якія голымі рукамі збіралі кавалкі смяротнага графіту вакол чацвёртага блока, а цяпер канаюць ад няўмольных хвароб; застануцца ўрачы, медсёстры, якія без сну і адпачынку неслі і сёння нясуць вахту міласэрнасці, ратуючы людзей у складаных умовах, калі няма патрэбных лекаў, абсталявання; застануцца вучоныя, якія шукалі і шукаюць выйсце з бяды; застануцца пісьменнікі і ўсе сумленныя змагары за праўду, хто прабіваў, чаго б гэта ні каштавала, у Маскве і тут, у рэспубліцы, сцягну бязмозглага маўчання, заслону злачыннай хлусні.

Але ў народнай памяці застануцца імёны і тых, хто хаваў ад людзей праўду, хто адмовіўся ад дапамогі, якая так была

патрэбна на той час Беларусі, хто коштам здароўя і жыцця нашых дзяцей рабіў сваю кар’еру. Ад памяці-праклёну ім нідзе не будзе спакою: ні на гэтым свеце, ні на тым.

Чарнобыль – гэта не толькі трагедыя, але і шматлікія прыклады чалавечага братэрства, спагады і міласэрнасці. Страшная бяда дала штуршок перагляду ўзаемаадносін паміж народамі і краінамі, арганізацыі маштабнай міжнароднай кампаніі дапамогі ахвярам катастрофы. Тысячы старых і новых сяброў Беларусі – грамадскія, дабрачынныя фонды, арганізацыі, рэлігійныя суполкі і г. д. – займаюцца зборам сродкаў для набыцця патрэбных нам лекаў, вітамінаў, медыцынскага абсталявання. Гэтую шчырую хвалю міласэрнасці з вялікім разуменнем і сардэчнай удзячнасцю ўспрынялі ў Беларусі. Напрыклад, Беларускае таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі, якое ўзначальвае вопытны і ініцыятыўны грамадскі дзеяч Арсен Ваніцкі, акрамя пастаяннага наладжвання цесных міжнародных кантактаў у галіне культуры, літаратуры і мастацтва, навукі, адукацыі, актыўна займаецца арганізацыяй медыцынскай і сацыяльнай дапамогі ахвярам Чарнобыля з-за мяжы, якая вымяраецца цяпер сотнямі мільёнаў долараў. Асаблівай падзякі заслугоўвае высакародная ініцыятыва таварыства – паставіць пры дапамозе замежных партнёраў у кожную раённую бальніцу ультрагукавы сканер для даследавання шчытападобнай залозы, што дапаможа своєчасова выяўляць хваробу і тым самым уратаваць ад смерці сотні і тысячы людзей. 70 такіх востранеабходных апаратаў перададзены ўжо медыкам. Шмат карысных спраў па вырашэнні чарнобыльскіх праблем на рахунку Беларускага камітэта міру, многіх дабрачынных фондаў. Народная дыпламатыя, якая сёння тысячамі ніццяў звязвае Беларусь з Германіяй, Аўстрыяй, ЗША, Францыяй, Італіяй, Швейцарыяй, Канадай, Англіяй, Кітаем і іншымі краінамі, дае вялікі плён. Яна не абмежавана многімі ўмоўнасцямі так, як афіцыйная, бо шчырыя пачуцці людзей ідуць наўпрост ад сэрца да сэрца.

Здавалася б, цяпер, добра ўсведамляючы тое наймавернае гора, якое абрынулася на Беларусь, кожны чалавеку нашай дзяржавы павінен стаць больш мудрым, сумленным,

спагадлівым, аддаваць усе сілы на ўратаванне дзяцей, унукаў, урэшце самой беларускай нацыі ад гібелі. Асабліва той, хто надзелены ўладаю. Аднак нічога талковага не атрымліваецца. Замест таго, каб мэтанакіравана і актыўна працаваць над уздымам эканомікі і на гэтай аснове паляпшаць хоць крыху дабрабыт народа, вырашаць набалелыя чарнобыльскія праблемы, кіраўнікі, як і раней, змагаюцца з «праклятай гідрай беларускага нацыяналізму», з «унутранымі і знешнімі ворагамі», наладжваюць папулісцкія відовішчы, палітычныя шоу, цягнуць суверэнную дзяржаву ў сумнеўны саюз з Расіяй, якая сама знаходзіцца ў стане зацяжнага крызісу ва ўсіх галінах жыцця, на прасторах якой грывіць вайна.

Калі ў вядомага рускага пісьменніка і гісторыка Мікалая Карамзіна, які прыехаў у 19 стагоддзі ў Парыж, знаёмы спытаў: «А што ж делается в России?», ён адказаў так: «Воруют, батюшка, воруют». З таго часу нічога не змянілася. У дачыненні да сучаснай Беларусі на аналагічнае пытанне адказ можа быць адназначным: «Крадуць і хлусяць, хлусяць і крадуць». Самае страшнае, што карумпіраваная, прыкарытная хеўра абкрадае не толькі нас, дарослых людзей, якія не могуць ужо на жабрачую зарплату пракарміць сябе і сваю сям'ю, а ў першую чаргу дзяцей, што паміраюць ад раку шчытападобнай залозы, лейкеміі, лейкозу, хвароб галаўнога мозгу. Чытаеш паведамленні ў друку пра тое, як на чарнобыльскія сродкі высокапастаўленыя чыноўнікі будавалі рэспектабельныя, шыкоўныя дачы, катэдры, і думаеш: «Як жа спіцца, што сніцца вам, «уладары жыцця», «шчасліўчыкі», у харомах, якія стаяць на дзіцячай крыві і касцях?»

А ўспомнім дзесяткі вёсак і пасёлкаў, якія пабудаваны для перасяленцаў на «плямах» і цяпер пустуюць? Гэта што – галавацянства ці ўсё-ткі злачынства, бо такія патрэбныя сёння мільярды рублёў выкінуты на вецер, закапаны ў пясок?

А як можна назваць тое, што сотні тысяч людзей у Гомельскай, Магілёўскай, Брэсцкай абласцях дагэтуль пастаянна спажываюць небяспечныя для здароўя прадукты? Дарэчы, неабходна было б хоць цяпер, у 10-ю гадавіну трагедыі, правесці выбарачна незалежную, дасканалую экспер-

тызу прадуктаў у магазінах і на рынках дзяржавы і паглядзець, чым жа мы ўсе харчваемся?

Нядаўна цікава было пачуць у трамваі афарызм нашага часу з вуснаў худзенькага, несамавітага мужычка, тыповага тутэйшага: «Што еў, што тэлевізар глядзеў, што радыё слухаў – усё аднолькава, адна хлусня». Яно і праўда. Але ж спажываем невядома што і страўнікам, і галавою, ды ніякіх высноў не робім. Многія задаволены і гэтым, а на незадаволеных, як заўсёды, управа знойдзецца. І сапраўды, беларусы – «дзеці хлусні», толькі не ў тым сэнсе, які ўкладваў у гэты выраз сумнавядомы Ю. Азаронак.

Самае небяспечнае, што ёсць у беларускім грамадстве, – гэта рабскае прывыканне. Прывыканне да ўсяго – да хлусні, якая ўзведзена ў ранг дзяржаўнай палітыкі і запалоньвае сродкі масавай інфармацыі, да здзеку ўладаў над людзьмі, да жабрачага жыцця, да злачыннасці, да чэргаў, да талонаў і г. д.

Яскравы прыклад – маўклівае прывыканне да таго, што на мяжы Украіны і Беларусі існуе атамны монстр – разбураны выбухам чацвёрты рэактар Чарнобыльскай АЭС, які накрыты спецыяльным бетонным саркафагам. У саркафагу знаходзіцца 185 тон паліва, а таксама радыеактыўны пыл з агульнай актыўнасцю ў 1 мільён 700 тысяч кюры. Яшчэ пяць гадоў назад у сценах саркафага было выяўлена 1500 квадратных метраў расколін. А да гэтага ў чэрвені 1990 года, калі тут ішлі дажджы, нейтронны дэтэктар зафіксаваў з'яўленне патоку нейтронаў, што стала сігналам магчымага развіцця ланцуговай рэакцыі. Давялося выкарыстоўваць спецыяльны нейтронны паглынальнік.

Гэты саркафаг, які будаваўся наспех, у жорсткія тэрміны, без дасканалых ведання атамных праблем, нібы самавар, пыхкае праз свае клапаны, расколіны і цяпер. На Украіне пашыраецца рух за тое, каб быў распрацаваны навукова абгрунтаваны праект ізаляцыі або знішчэння гэтага небяспечнага аб'екта, каб наогул вывесці з эксплуатацыі Чарнобыльскую АЭС. А мы – беларусы – прывыклі, дышам сабе паціхеньку атрутаю і маўчым.

Калі здарылася чарнобыльская трагедыя, якая знаходзіцца недзе за межамі чалавечага ўяўлення пра бяду, думалася: «Божа мой, колькі пакутаў перажылі беларусы за сваю

гісторыю, а тут на табе – новае, яшчэ страшнейшае жахоцце! Відаць, яно паслана нам невыпадкова, можа яно падштурхне нас задумацца, адрадзіцца духам, аб’яднацца ў пабудове сваёй дзяржавы, стаць нарэшце сапраўдным народам, каб застацца на Зямлі?» Ажно не. Нават рэальнага пагроза фізічнага знікнення нацыі не прывяла пакуль што да росту нацыянальнай самасвядомасці людзей, іх кансалідацый вакол самай важнай цяпер задачы – выжывання.

Няўжо біблейскае выслоўе: «Бо яны народ, які страціў розум, і няма ў іх сэнсу» (Другі закон; 32, 28) – дакладная характарыстыка сённяшніх беларусаў, якая не дае спадзявання на нешта лепшае, хай сабе і ў аддаленай будучыні? Змірыцца з гэтым не хочацца, ды рэаліі нашага жыцця не дадаюць аптымізму.

Дагэтуль у нашай свядомасці замацаваліся і жылі два паняцці – «чарнобыль духоўны» і «чарнобыль радыяцыйны». І гэта зразумела, бо родная мова, нацыянальная культура знаходзяцца ў каматозным стане, бо дзесяць гадоў «мірны атам» ладзіць на беларускай зямлі свой смяротны бал. Але сёння да гэтых двух «чарнобыляў» дадаліся і спляліся з імі ў адзін клубок іншыя: «чарнобыль палітычны», «чарнобыль эканамічны», «чарнобыль сацыяльны», «чарнобыль маральны», «чарнобыль крывінагенны». Не толькі трэць нашых земляў забруджана, не толькі кожны пяты суайчыннік вымушаны існаваць пад уздзеяннем павышанага ўзроўню радыяцыі, а само жыццё беларускага грамадства ператварылася ў суцэльны «чарнобыль», і ўсе мы сталі яго заложнікамі. Гэтая трагедыя мела пачатак, ды канца ёй не бачна.

«Свободные новости-плюс», № 17 за 1996 год

«Печечка, сыноч, уставай!...»

Перад вачыма зноў і зноў паўстаюць тыповыя, звыклія, але кожны раз такія ўразлівыя, жahlівыя сваім трагізмам і безвыходнасцю малюнкi нашага будзённага быцця...

Іду студзенскім адвечоркам з працы дахаты па вуліцы

Захарава. У твар б’е калючымі, сухімі сняжынкамі парывісты вецер. Затупіўшыся каўняром курткі, заглябіўшыся ў свае думкі, не адразу разумею, адкуль далятае нейчы хрыплы, надрыўны голас-плач. Углядаюся пільней. Наўзбоч тратуара, воддаль, на доле, прысыпаным, пабеленым снегам, зеўрыць чарнатаю дзірка адчыненага каналізацыйнага люка. З яе патыхае лёгкаю параю. Усклаўшы галаву на адкідную накрывку люка, нерухома ляжыць хударлявы мужычок. Каля яго на каленях поўзае старая п’яная жанчына. Яна ў светлаватай, але ўшчэнт бруднай балоневай куртцы – апраццы яўна не па сезоне. З-пад расхрыстанай цёмнай хусткі выбіваюцца ўскудлачаныя, сальныя, даўно нячэсаныя сівыя космы. Жанчына амаль што няўцямна глядзіць то на пустую бутэльку, якую трымае ў руцэ і разпораз падносіць да сасмяглых вуснаў, то на нерухомае цела і плача, з усхліпам прыгаворваючы: «Печечка, сыноч, уставай!.. Замерзнеш... Нам трэба ісці...»

Цэнтр беларускай сталіцы. На тым баку вуліцы, насупраць – будынак адміністрацыі Партызанскага раёна. Там, хоць і ніжняя яе частка, але – «вертыкаль». А тут – «гарызанталь»... Маці і сын... Часцінка нашага народа...

Жанчына пакуль яшчэ разумее, што трэба падняцца і ёй самой, і падняць на ногі свайго недалужнага сынка-прапойцу, што трэба некуды ісці. Але як гэта зрабіць? І куды ісці?

...Вязем з братам Валерам з Вілейкі ў сваю вёску надмагільны помнік маме. Едзем не асфальтаванай трасаю, а палявымі гасцінцамі, каб скараціць шлях. Ён пралягае праз дзесяткі вёсак заходняй і ўсходняй тэрыторыі нашага краю. Пятніца. Яшчэ толькі дзве гадзіны дня. А праехаць па вуліцах немагчыма. Яны запруджаны п’янаватым або ўлёжку п’янымі людзямі. Няўжо ў кожнай вёсцы спраўляюць вяселле або праводзяць хлопцаў у армію? Ды не! Разгадка простая – вяскоўцы нарэшце атрымалі зарплату. І дружна пайшлі ў загул. П’юць да поўнай адключкі, да гарызантальнага становішча... П’юць да мардабою, да крыві, да смерці...

Вусцішна на душы, балюча сэрцу на беларускіх могілках. Яны жahlіва «памаладзелі». І не толькі ад Чарнобыля. Адзін па п’яныцы разбіўся на матацыкле, другі – на машыне, трэці – утапіўся, чацвёрты – згарэў разам з кватэраю ці

хатай, пяты – трапіў пад колы, шосты, ачмурэлы ад запою, паклаў з ружжа ўсю сваю сям’ю і застрэліўся сам, сёмы – павесіўся, засліўся... Брат забівае брата, сын – бацьку, маці, а бацька – сына, не кажучы ўжо пра крывавыя разборкі раўніўцаў-палюбоўнікаў.

І так бясконца. І так па ўсёй Беларусі... Як перад канцом Свету.

Углядаюся ў мужчын маёй вёскі. Цяпер тут не толькі мясцовыя, шмат і прышлага людю: з суседніх раёнаў і абласцей Беларусі, з расійскіх губерняў. Якраз старэйшыя з іх выглядаюць больш-менш прыстойна, акуратна, самавіта. Яны па сваіх сілах і нават звыш таго шчыруюць на прысядзібных участках, на падворках каля хат. А многія маладзейшыя або зусім маладыя – як муміі. Спіты, счарнелы твар, бяззубы рот, злямцаваныя, рэдзенькія валасы, трасуцца і рукі, і галава. Якая там праца! Ды і няма яе ў саўгасе. Гаспадарка дабіта «да ручкі», раскрадзена. Маладыя мужыкі перабіваюцца тым, што ловяць карасікаў ці карпікаў-«пятачкоў» на азёрах або збіраюць ягады, грыбы і прадаюць гарадскім «дачнікам». А нехта крадзе нешта на адным канцы вёскі, каб потым «загнаць» гэта на другім, набыць пляшкун-дзве «чарніла» і зноў забыцца на ўсё, плысці ў смуродным чадзе, у пуштапарожняй балбатні ў нікуды.

Тое ж самае творыцца і ў гарадах. Цэлыя атрады бамжоў і тых людзей, якія яшчэ маюць нейкі прытулак, нейкае жылло, не працуюць, а сноўдаюць з ранку да начы ад сметніцы да сметніцы, ад кантэйнера да кантэйнера, працэсваюць скверы і паркі ў пошуку парожніх пляшак ці яшчэ нейкага «ўлову», каб здаць гэта і атаварыцца хмельным зеллем. Яны назалюць занятым людзям, ператвараюць у прахадныя двары памяшканні арганізацый, устаноў, офісаў.

Ёсць у гэтых атрадах шмат тых, хто за ўсё сваё жыццё палец аб палец не ўдарыў, нідзе ніколі не працаваў. Скончыць некалькі класаў школы – і сюды, у паралельнае нармальнаму быццю беспрытульнае, п’янае «царства». Але асноўная частка – гэта «былыя», гэта людзі са сваім лёсам, са сваёй асабістаю драмай.

Зусім не смешна, а вельмі балюча і жудасна глядзець, як яны, нямытыя і смуродныя, закарэлыя і абсмарканыя, сяд-

зяць на лаўках, на ганках, на прыступках, жуюць нешта, праганяючы «чарніла», і вядуць філасофскія размовы «о советской идеологии», «о сегодняшней политике», «о лучшей жизни»...

Углядаюся ў лепшую палову чалавечага роду. Слаўныя беларусачкі! Такія прыгожыя – і абліччам, вольным спадам раскошных валасоў, і сапраўды каралеўскай паставаю. Як казалі даўней дзяды-мудрацы: «Усё пры ёй! І нага пад ёю ёсць!» А самае галоўнае: вы – добрыя, сардэчныя, душэўныя, спагадлівыя, ласкавыя, клапатлівыя, разумныя, цяроплівыя і цягавітыя ва ўсім. Гэта вы выцягнулі на сваіх далікатных, пяшчотных плечыках нашу існасць: і апошняя крывавай вайною, і ў галодны і халодны пасляваенны час, і потым, знясільваючы сябе цяжарам усіх штодзённых клопатаў, бо то адзін, то другі гаспадар – апора сям’і – выпаў з жыцця, запіў.

Цяпер жа і вы, мілыя, не вытрымалі маральных і фізічных перагрузак, не змаглі саўладаць з гэтай, не менш страшнай, чым вайна, чорнай навалаю.

Згодна даўняй народнай маралі быць нападнітку (і нават добрым!) дазвалялася толькі мужчынам. Але каб у непатрэбным выглядзе на людзях з’явілася кабета... А тым больш – валялася ў задранай спадніцы пад магазінам або каля піўнога ларка... Божа барані! Такое не магло прымроіцца нават у страшным сне. Цяпер жа гэта не сон, а ява. А жаночы алкагалізм страшнейшы, чым мужчынскі. Ён амаль невылечны...

«Філасафы» з пляшкамі «чарніла» ў руках наракаюць на «советскую идеологию» справядліва. Ёсць за што. П’янства і алкагалізм, якія сёння сталі самазгубнай бядою, ці, дакладней, усенароднай трагедыяй, ніяк нельга спісаць на нейкія перажыткі, на родавыя плямы капіталізму. Якраз у дарэвалюцыйны час, нягледзячы на густую сетку шынкоў, карчомак, піўнушак і т. п., якая аблытвала, як павуцінне, Паўночна-Заходні край Расійскай імперыі, маштабы пакланення «злётнаму змію» былі непараўнана меншыя. Ва ўсякім разе беларусы не ўжывалі алкаголь пастаянна. На гэта існавалі выключныя выпадкі, святы, і то людзі выпівалі ашчадна, у меру. Так, як гэта і цяпер вядзецца ў цы-

вілізаваных еўрапейскіх народаў. Выпівалі для весялосці: спявалі, танцавалі, адпачывалі.

Мяжа паміж разумным ужываннем алкаголю і павальным п'янствам была размыта менавіта «за савецкім часам», калі грамадзяне СССР «стали жить лучше, стали жить веселей». Аўтар гэтых крылатых слоў – «бацька»-Сталін, які «жалезнай рукою» наводзіў «парадак» у савецкай імперыі, паралельна з жорсткасцю добра-такі прыклаў руку да пашырэння п'янства ў грамадстве шляхам знішчэння ўласнасці: «У калгасе добра жыць – адзін косіць, сем – ляжыць». А затым, ваеннай парою, сваю лепту ў гэты працэс унеслі славуць «наркомовские сто грамм». Многія франтавікі як пачалі з іх, так і не змаглі спыніцца ў мірны час. Гэтая хвароба не абмінула і партызан...

Таталітарызм, аўтакратыя заўсёды жывуць з п'янствам дружна. На словах, у афіцыйнай прапагандзе такая ўлада быццам бы актыўна змагаецца са злом: пішуцца пастановы партыі і ўрада, ствараюцца таварыствы цвярозасці і г. д. Але ўсе антыалкагольныя кампаніі зноў і зноў захлынаюцца ў шматлікіх паперах і балбатні. Вытворчасць і спажыванне алкаголю ў гіганцкіх аб'ёмах не спыняецца.

Па-першае, п'янства і алкагалізм – гэта пастаянная і самая «надзейная» падпора дзяржаўнага бюджэту.

Па-другое, што не менш важна для ўлады, людзі, ачмуранья алкаголем, заўсёды паслухмяныя, імі можна выдатна маніпуліраваць, кіраваць. Яны жывуць бяздумна, адным днём. Ім абьякавы не толькі далейшы лёс Айчыны, але і свая доля, будучыня ўласных дзяцей, унукаў і праўнукаў. Неяк агоралі, перабылі гэты дзень – ну і ладна! Такія адносіны да жыцця дакладна супадаюць з няўпэўненасцю, з дачасніцтвам самой таталітарнай аўтакратычнай улады, якая не працуе на доўгатэрміновую, стваральную дзяржаўную перспектыву, а заклапочана толькі сваім самазахаваннем.

Нават афіцыйная статыстыка сведчыць, што вытворчыя фонды нашай дзяржавы зношаны на 80 працэнтаў. У такіх умовах надзвычай складана папаўняць бюджэт самым разумным і цывілізаваным шляхам – вытворчасцю і збытам якасных тавараў і прадуктаў. А таму ён у першую чаргу фарміруецца сёння за кошт самых розных невытворчых

паступленняў: праз грувацкую, заблытаную, грабежніцкую падатковую сістэму, праз бясконцыя штрафныя санкцыі і паборы, праз дзейнасць мытняў. Значную долю ў бюджэце складае выручка ад продажу гарэлкі, «чарніла» і іншых алкагольных напояў. Ён, як і пры савецкай уладзе, «п'яны». А гэта не можа не адбіцца на стане беларускага грамадства.

Для беларусаў даўно настала пара задумацца і паглядзець вакол сябе. Мы павінны ўбачыць, што сёння на свет нараджаюцца тысячы дэбілаў і дэгенератаў, што дзiesiąткі тысяч нармальных дзяцей становяцца сіротамі пры жывых, ды абыдзелых бацьках, якія ў беспрабуднай п'янцы страцілі чалавечае аблічча.

Мы павінны зразумець і скалануцца душою і сэрцам: ідзе выраджэнне нацыі! Духоўны і моўны заняпад, які пачае на Беларусі, таксама вельмі небяспечны, але яго, калі захацець, можна спыніць і паступова навярстаць упушчанае. А вось фізічнае выраджэнне можа зайсці так далёка, што выправіць сітуацыю будзе ўжо немагчыма...

Ніколі не быў і не збіраюся быць ханжою. За свой век мне даводзілася ўдзельнічаць у самых розных застоллях, бясёдах і кампаніях як дома, так і далёка за межамі Беларусі. Ведаю смак не толькі айчынай казённай гарэлкі або ўшацкай, старадарожскай ці бакштанскай самагонкі. Піў знакаміты венгерскі вермут у Кечкемеце, дзе яго вырабляюць, абрыкосавую палінку ў гасцінных дамах сербаў і мадзяраў у Княжы і Субоціцы, рэйнскае віно ў «Паляўнічым доміку» Нідэрвальда, смакаваў французскія каньякі і славутае «Бажале» з парыжанами, не менш вядомае «Кот дзю Рон» з ліёнцамі, даводзілася частавацца калекцыйнымі гатункамі італьянскага віна ў рэстаранчыках Рыма, а вясковае сіцылійскае спажываць у час падарожжа па востраве з прыветлівымі гаспадарамі проста на пляжным пяску, каля хваляў Тырэнскага і Іянічнага мораў. Я ўжо не кажу пра дзiesiąткі гатункаў выдатнага піва, якое з асалодаю пацягваў з важкіх высокіх куфляў ва ўтульных гаштэтах і карчомках Германіі, Швейцарыі, Даніі, Польшчы, Латвіі.

Я нікога не заклікаю да абсалютнай цвярозасці. Гаворка якраз не пра гэта. І агульныя святы, і сямейныя ўрачыс-

тасці, і застоллі для шаноўных гасцей, дзе сваё месца займае чарка або келіх, на Беларусі былі і будуць. На здароўе! Мы – сапраўды гасцінныя, шчодрія людзі, і гэтая традыцыя – незаганная.

Аднак патрэбна самакрытычна, праўдзіва канстатаваць, што многія тысячы ў мінулым разумных, таленавітых і працавітых людзей сёння «балююць» без усялякай на тое прычыны, п'юць у адзіночку, пастаянна з дня ў дзень труюць сябе алкаголем проста так (а гэта ўжо хвароба, якую неабходна лячыць!) або «заліваюць вочы», каб не бачыць тое, што робіцца ў дзяржаве, каб уцячы ад рэчаіснасці, забыцца (і такія паводзіны – недаравальныя!).

Нягледзячы на ўсе цяперашнія агульныя і ўласныя беды, на жабрачае духоўнае і матэрыяльнае існаванне, у якое рэжым загнаў насельнікаў Беларусі, нікому нельга хвацца ад адказнасці за саміх сябе і за сваіх нашчадкаў у п'янстве, нельга ператвараць жыццё ў «пір пад час чумы». Мы не маем права пакінуць аб сабе ганебную памяць у гісторыі чалавецтва, дзе будзе занатавана прыкладна так: жыў некалі на скрыжаванні ўсіх шляхоў Еўропы неблагі народ – беларусы, але яны самі знішчылі сябе – пусцілі свой лёс на самацёк, адракліся ад роднай мовы, культуры, ад сваіх спагончальных традыцый, адмовіліся ад незалежнасці, ад пабудовы сваёй суверэннай дзяржавы, аказаліся разумовымі і фізічнымі слабакамі, зняверыліся, разгубіліся, забыталіся ў складаных палітычных варунках XX і XXI стагоддзяў і спіліся да зводу на нішто.

Каб гэтага не здарылася, патрэбна сказаць самім сабе: «Годзе! Далей так жыць нельга!»

Калі лёсам нацыі не заклапочаны цяперашні рэжым-пустадомак, то за розум павінны ўзяцца самі людзі, усе грамадзяне Беларусі. І пачынаць трэба з сям'і. Тут закладваецца пачатак маралі, разуменне нармальнага ладу чалавечага жыцця.

У краінах «загніваючага Захаду», супраць якога беларуская афіцыйная прымітыўная прапаганда вядзе беспаспяховаю вайну, дзяцей з маленства прывучаюць да прыстойных паводзін у грамадстве, да самастойнасці, да разумнага выбару, да пасільнай працы (нават у самых багатых

сем'ях), выхоўваюць у сэрцах і душах патрыятызм, гонар за сваю нацыю. Гэты вопыт варты пераймання!

Бясспрэчна, што і там ёсць шмат праблем, у тым ліку і з наркаманіяй, п'янствам і алкагалізмам. Усюды не ўсё так проста ў чалавечым быцці. Але гэтыя праблемы ў цывілізаваных краінах пастаянна кантралююцца і вырашаюцца як уладамі, так і ўсім грамадствам: у сям'і, у школах, у ВНУ, у працоўных калектывах.

Думаю, што і мы, калі возьмемся за гэтую справу ўсенародна, зможам выправіць становішча. Мяне радуе і надзяляе аптымізмам тое, што ўсё больш і больш беларускіх юнакоў і дзяўчат адпрэчваюць алкаголь і нікацін. Яны хочуць жыць паўнакроўна, цывілізавана. Іх да гэтага вымагае нават сам адмоўны прыклад бацькоў, які заўсёды перадаваць. Акрамя таго, ёсць яшчэ і прыродны інстынкт самазахавання.

«Пецечка, сыноч, уставай!...» Тая старая жанчына, якую я згадваў у пачатку, проста будзіла, падымала з мёрзлага долу свайго роднага п'янага недацёпу. Але яна, сама таго не ведаючы, прамовіла сімвалічныя, важныя для ўсіх беларусаў словы.

Нават калі сыходзіць з састарэлай тэорыі Дарвіна, то і яна паказвае, што чалавек узняўся з карачак не для таго, каб зноў на іх упасці. Ён узняўся, каб бачыць не толькі вузенькі лапак долу, а свабодна, вольна глядзець на шырокія зямныя абшары і ў высокае неба.

Кожны народ павінен цвёрда стаяць на нагах, мець цвярозы розум. Толькі тады ён зможа адрозніць праўду ад хлусні, здолее зрабіць правільны выбар, каб будаваць годнае, культурнае і заможнае жыццё сабе і сваім нашчадкам.

«Народная воля», 26 ліпеня 2002 года

Шчаслівай долі табе, Украіна!

Яшчэ з маладых гадоў у маім сэрцы, якое поўніцца нерушнай любоўю і шчымым сыноўнім болем за Маці-Беларусь, сваё незаступленае месца займае і Украіна. Ад-

былося гэта дзякуючы ўкраінскай народнай песні, паэзіі, якія праз стагоддзі яднаюцца з беларускім фальклорам, са словам нашых паэтаў.

Да таго, як трапіць на гасцінную суседнюю зямлю, я неаднойчы прамаўляў у думках і ўслых вольналюбівых радкі геніяльнага аўтара – украінскага народа, захапляўся і пакутаваў над імі:

Гей у лузі чэрвона калина, похилилася.
Чогось наша славна Украіна зажурилася.
А ми тую чэрвону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну розвеселимо.

А поруч напывалі ў душу, скаланалі яе выбуховай сілай няскораных, нястрымных пачуццяў поклічныя строфы Тараса Шаўчэнкі, Івана Франка, Лесі Украінкі. Відаць, ніхто з паэтаў у цэлым свеце не сказаў і не скажа пра сваю еднасць, роднасць з Айчынай лепей, чым вялікі Кабзар:

Я так її, я так люблю,
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!

Цяпер, калі я ведаю, хоць збольшага, гісторыю братняга народа, калі пераклаў вершы не толькі Тараса Шаўчэнкі, але і блізкіх па часе змагароў і пакутнікаў за свабоду Васіля Стуса, Васіля Сіманенкі, творы сучасных паэтаў, калі паблукаў вуліцамі і плошчамі залатога Кіева, непаўторнага Львова, дарогамі і сцежкамі Чаркашчыны і Сумшчыны, Харкаўшчыны і Ровеншчыны, Валыні і Закарпацця, Херсоншчыны і Данеччыны, калі неаднойчы ўзнямаўся на Чарнечую тару, дзе святая магіла Кабзара, і спяваў з украінскімі пабрацімамі ля яе падножжа «Заповіт», маё адчуванне Украіны, любоў і горадасць за яе бязмерна паглыбіліся. Да сёння дзён са мною будуць стромы і велічная плынь Дняпра, Халодны Яр, палыновыя стэпы, кралявецкія ручнікі...

Воля і праўда Украіны, якая сёння цяжка, з вялікімі намаганнямі, але настойліва і нястрымна крочыць наперад па шляху незалежнасці, грунтуецца на неўміручым, аб'ядноўваючым усіх украінцаў, дзяржаўным слове Кабзара, на гераічнай самаахвярнасці лепшых яе сыноў і дачок, якія

набліжалі гэты радасны дзень, на самаадданасці цяперашніх яе працаўнікоў, якія шчыруюць на шырокім полі свабоднага жыцця.

Сардэчна віншую братні народ з Днём незалежнасці, жадаю шчаслівай долі!

Верш, які я хачу прапанаваць у канцы віншавання, добра ведаюць на Украіне. Ён перакладзены на ўкраінскую мову, часта друкуецца, гучыць па радыё і на тэлебачанні. Але, як мне думаецца, яго варта змясціць на старонках «Народнай волі», бо пісаўся ён не толькі для ўкраінцаў, а, можа, найперш для беларусаў.

Беражы сябе, Украіна!

Край святы паўстае на руінах,
Каб задыхаць на поўныя грудзі...
Беражы сябе,
Україна,
Бо другой Україны не будзе.

На шляху да свабоды павінна
Ты не ведаць ні страху,
Ні зморы.
Беражы сябе,
Україна,
Ад Палесся да Чорнага мора.

Беражы ад ліхіх чужаніцаў
Родны сцяг,
Што з'яднаў у полосах
Залатыя палі пшаніцы
І блакіт неабдымных нябёсаў.

Беражы добрай долі пачатак,
Хай надзеяй прамяняцца вочы
Гожых парубкаў і дзяўчатак,
Што табе ўзлёт і веліч прарочаць.

Слава продкаў нанова ўваскрэсне,
У цябе ад бяды ёсць замова –
Непаўторныя ў свеце песні
І Шаўчэнкі дзяржаўнае слова.

Каб нямой не рыдаць на руінах,
Каб не гнуцца рабыняй ніколі,

Беражы сябе,
Украіна,
Беражы сябе,
Украіна!..

Ад цябе мы навучымся волі!

«Народная воля», 24 жніўня 2002 года

Нішто не заменіць свабоду

Мне цікава было азнаёміцца з артыкулам Юрыя Тапарашава «Компания ООО: объединение объединенного общего, или Добро пожаловать на волно!». Падзяляю многія вывады, якія вынікаюць з развагаў пра ўзаемаадносінны сродкаў масавай інфармацыі з уладаю, і прымаю ягонае запрашэнне – выйсці на волю.

Пра тое, ці здольны пісьменнікі ствараць незалежныя літаратурныя выданні, пускацца ў свабоднае плаванне і як мне бачыцца яно, скажу пазней. Праблем тут шмат. Літаратурныя выданні ў параўнанні з масавымі газетамі і часопісамі маюць сваю спецыфіку ва ўсіх аспектах: ад творчага працэсу і да прыцягнення падпісчыкаў і чытачоў. Але не так страшны чорт, як яго малююць. Тым больш, што пэўны вопыт ужо маецца. Скажам, рэдакцыя часопіса «Польмя» да сённяшніх мітрэнгаў пабыла ўжо ў іншым «халдынгу-калгасе» – выдавецтве «Польмя», а затым з 1994 года складаная эканамічная сітуацыя выправіла яе на пэўную самастойнасць. Усе апошнія гады дзяржаўная датацыя часопісу скарачалася пастаянна і няўхільна. А таму, дзякуючы прадпрымальнасці калектыву рэдакцыі, доля уласных сродкаў ва ўсіх выдатках, якія патрабаваліся для выпуску «Польмя», даходзіла да 40 працэнтаў...

А пакуль што некалькі развагаў адносна цяперашняй сітуацыі з літаратурнымі выданнямі. Ва ўсёй гэтай «халдынгава-калгаснай» гісторыі мне найбольш шкада, што знішчаны высакласныя, ініцыятыўныя, згуртаваныя рэдакцыйныя калектывы. Акрамя таго, зламаны асабістыя лёсы многіх таленавітых людзей. На вялікі жаль, у таталі-

тарнай дзяржаве, калі чалавеку трэба рабіць выбар, кавалак хлеба і страх перад уладаю часта пераважаюць сумленне і гонар. Большасць супрацоўнікаў рэдакцый у знак пратэсту пакінулі іх, не сагнуліся. Але пэўная частка змірылася з беззаконнем і гвалтам уладаў і наступіла на горла ўласнай песні. Я не апраўдваю гэтых людзей, але і не асуджаю. У іх будзе яшчэ час пагаварыць шчыра і сумленна са сваёй душою, з самімі сабою на гэтую балючую тэму. А наогул, беларусам трэба помніць мудрыя словы вялікага рускага пісьменніка М. Салтыкова-Шчадрына: «Не надо путать начальство с Отечеством».

І канешне ж, баліць душа за свае часопісы, якія неслі сапраўды таленавітае, жывое пісьменніцкае слова да людзей, адстойвалі гуманістычны пачатак, праўду і справядлівасць у нашым цяжкім быцці.

А што чакае наперадзе літаратурныя выданні пад наглядом халдынгу? Я – не правідца, але маю немалы жыццёвы і прафесійны вопыт, які дапамагае рабіць нейкія прагнозы.

Па-першае, эканамічны калапс, які назіраецца ў краіне, не дазваляе рэжыму раскідвацца мізэрным дзяржаўным бюджэтам направа і налева. Напісаў гэтыя словы – і ўсмінуўся. Тут можна і пакаламбурыць. Цяперашняя ўлада, як няверны муж, пастаянна ходзіць «налева». Ёй у першую чаргу патрэбна выплочваць пенсіі (на штодзённы пакет кефіру і батон) свайму электарату, зарплату разбухламу вертыкальнаму апарату і шматлікім сілавікам – сваёй падпорцы, а таксама падкормліваць свой прапагандысцкі рупар: прэзідэнцкія газеты на чале з «Советской Белоруссией», радыё і дзве праграмы тэлебачання. А ўсіх іншых бюджэтнікаў – працаўнікоў сферы аховы здароўя, адукацыі, навукі і культуры і г. д. – улада фінансуе, як і было «за савецкім часам», па асаткавым прынцыпе. Прытым гэты астатак сягоння амаль што віртуальны, няўлоўны.

Марна спадзявацца, што ў сваіх пгтодзённых баталіях за выжыванне, за ўтрыманне на паверхні рэжым будзе клапаціцца пра літаратуру, пра нейкія выданні. Канешне, на хвалі эйфарыі (нарэшце падгрэблі пад сябе непаслухмяныя рэдакцыі!) улада паабяцала сваім стаўленікам, што будзе падтрымліваць іх з бюджэту, ведамаснай падпіскай.

I, безумоўна, яна можа прымусяць бібліятэкі выпісваць часопісы і «ЛіМ». Але ж і бібліятэкі сёння ледзьве ліпяць, дыхаюць на ладан. Адкуль ім узяць на гэта грошы?

Па-другое. Я ўважліва назіраю за «працэсам», які, як скажаў М. Гарбачоў, «пайшоў». Дапускаю, што сам скандал выкліча ў пэўнай часткі чытачоў хоць нейкую цікавасць да «новай прадукцыі». Нічога падобнага. На другое паўгоддзе ведамасная падпіска, скажам, на часопіс «Польмя», скарацілася ў два разы, а індывідуальная – больш чым у тры разы! Стаяць незапрабаванымі часопісы і ў кіёсках. А тыражы, пазначаныя ў выхадных дадзеных, – чарговая хлусня холдынгаўцаў.

Пакуль што новаствораныя рэдакцыі карыстаюцца былымі напрацоўкамі. Надалей, калі старонкі літаратурных выданняў поўнасьцю запалоніць шэрасць, цемрашальства, славяна-сбораўскі чартапалох, яны бясслаўна сканаюць. Каму патрэбны шэсць таўталагічных, ідэалагічна зашораных блізнятаў, якія не маюць дачынення да сапраўднай літаратуры?

Па-трэцяе, выклікае сумненне і далейшы лёс самога «холдынгу-калгаса», або РВУ (сімвалічна гучыць нават абрэвіятура – рву!) «Літаратура і мастацтва», якая прызвана, па словах стваральнікаў, «згуртаваць нашу творчую інтэлігенцыю», «узняць аўтарытэт Саюза беларускіх пісьменнікаў, прэстыж нацыянальнай беларускай (?!) масла масленае. – С.З.) літаратуры, павысіць аўтарытэт і ролю беларускай мовы ў нашым грамадстве». Людзі, якія паталагічна ненавідзяць усё беларускае: гісторыю, традыцыі, мову, якія далёкія ад літаратуры, якія саманадзеяна ўзяліся за выдавецкую справу, дзе нічога не петраць, гэтага ніколі не зробіць.

Пацвярджэнне такога прагнозу – тыя нумары выданняў, якія холдынг паспеў выпусціць. Паглядзіце, якімі неахайнымі яны сталі ў стылі, у мове, у элементарнай пісьменнасці. Я ўжо не кажу пра змест. Хутка над гэтай кантораю можна будзе павесіць шыльду: «Тут выдаюцца непісьменныя пісьменнікі».

Магчыма, што холдынг яшчэ нейкі час будзе цялёпкацца ў беларускім выдавецкім моры, але хутка ён пачне выпускаць прадукцыю, якая не мае дачынення да літаратуры, і, канешне ж, на рускай мове.

А цяпер – пра малаабжытую, галодную і халодную, але ўсё роўна такую прывабную, прыцягальную для смелых, самадастатковых людзей волю. Трэба самакрытычна канстатаваць, што беларускія пісьменнікі ў асноўнай сваёй масе баяцца свабоды. Наша творчая арганізацыя – гэта беларускае грамадства ў мініяцюры. Тая ж самая разгубленасць, безыніцыятыўнасць, абьякавасць да свайго лесу. Дзеці савецкай сістэмы, якая вылучала пісьменнікаў, адорвала рознымі рэгаліямі, званнямі, кватэрамі, дачамі, выпускам збораў твораў і выбраных і г. д., яны таксама прывыклі спадзявацца, што дзяржава заўсёды будзе клапаціцца пра іх. У сённяшніх абяздоленых, загнаных у кут жабрачага існавання пісьменнікаў і зараз застаецца такі ж утрыманскі настрой.

І ўсё ж у апошнія гады ў інфармацыйнай прасторы Беларусі з’явіліся незалежныя літаратурныя, культуралагічныя выданні. Яны розныя па змесце і якасці. Яны не выдаюцца рэгулярна. Некаторыя з іх больш падобныя да альманахаў. Але гэтыя выданні ёсць і працуюць.

Канешне ж, ва ўмовах суцэльнай русіфікацыі грамадства, абмежаванай колькасці беларускамоўных адданых чытачоў, нагнятанна ўладаю варожасці да пісьменнікаў, да іхняга слова пускацца ў свабоднае плаванне страшнавата.

Але я хачу падбадзёрыць сваіх калегаў. Свабода слова патрэбна не толькі пісьменнікам, журналістам ці наогул тым, каго называюць інтэлігенцыяй. Людзі, занятыя іншай, не звязанай са словам працай, думкамі пра хлеб надзённы, таксама не лічаць смелую, праўдзівую літаратуру або журналістыку нейкай раскошаю, без якой можна абысціся. Выказацца і быць пачутым – гэта спрадвечная патрэба чалавека. Грамадства, якое пазбаўлена свабоднага слова, становіцца псіхічна хворым. Нявыказаныя думкі дэфармуюць, разбураюць чалавечую свядомасць.

Таленавітыя пісьменнікі, якія асмеляцца стварыць незалежныя літаратурныя выданні, знойдуць свайго падпісчыка і чытача. Беларуская мова тут – не перашкода. Тое, што неабходна людзям, яны працягаюць абавязкова.

У іншых постсавецкіх краінах нашым калегам таксама цяжка працаваць ва ўмовах дзікага рынку, але ўсё ж прасцей. Улады перадалі ім ва ўласнасць будынкі і памяшканні

Саюзаў пісьменнікаў, рэдакцый літаратурных выданняў, дамы творчасці, кнігарні і г. д. Частка гэтай нерухомасці здаецца ў арэнду, і за выручаныя сродкі наладжваецца выпуск часопісаў, кніг. Акрамя таго, у многіх дзяржавах урад выдзяляе гранты пад канкрэтныя літаратурныя праекты.

У нас жа ўсё наадварот – улада нахабна, незаконна адабрала пісьменніцкую маёмасць.

Але не трэба падаць духам. Першапачатковы капітал, матэрыяльную базу для стварэння незалежнага выдання знайсці, хоць і з вялікімі цяжкасцямі, можна. Перш за ўсё – гэта свае магчымасці. Яны, безумоўна, невялікія. Тым не менш, нешта сабраць удала і з нашых, ушчэнт збыднёных кішэняў. Спонсараў, рэкламадаўцаў, якія могуць падтрымаць перспектыўную ідэю, у нас покуль малавата, але ёсць і яны. Акрамя таго, маецца магчымасць звярнуцца па дапамогу да замежных дабрачынных фондаў. Трэба толькі быць больш ініцыятыўнымі і разваротлівымі. Пад ляжачы камень вада не цячэ.

А далей усё залежыць ад таго, як створаныя выданні пакажуць сябе перад падпісчыкамі і чытачамі, ці змогуць прыцягнуць увагу. Вартае – выстаіць, шалупіinne, графаманія – адвеюцца. Што б ні было, а, як сказаў адзін з лепшых беларускіх выдаўцоў Міхал Дубянецкі: «Трэба рызыкаваць!»

І вось рэзюмэ: беларускім пісьменнікам не застаецца нічога іншага, як абжываць свабоду, нападуняць яе цяплом і святлом сваіх здольнасцей і талентаў.

«Абжур», № 22–24 за 2002 год

З кукішам у кішэні або з адкрытым забралам?

Стаяць за праўду і справядлівасць цяжка?

Так.

Небяспечна?

Канечне ж.

Бесперспектыўна?

А вось калі на гэтае пытанне нехта адкажа станоўча, я не пагаджуся, а скажу: відавочны самападман і самаапраўданне, даражэнькія. Гэта ўжо, прабачце, рэцыдыў сталіншчыны.

Вядома, што выхаваныя ў атмасферы страху, пад гнётам крывавай дыктатуры, той злавеснай сістэмы, дзе спалучаліся бравурныя песні і маршы, пераможныя працоўныя рапарты з гулам сталінскіх начных «чорных варанкоў», з катаржнымі буднямі мільёнаў людзей за калочым дротам канцлагераў, з рэвальверным і вінтовачным пошчакам у Курапатах, Цівалях і тысячах іншых месцаў расстрэлаў, многія тутэйшыя змалку хутка засвойвалі шкурніцкую ісціну, што «адзін у полі – не воін», што «плёткаю абух не пераб'еш», што «мы – людзі маленькія, ад нас нічога не залежыць». Такая «цвярозая мудрасць», такія правілы паводзінаў бытуюць у нашым грамадстве і зараз.

Калі паслухаць тое, што гаворыцца сёння на кухнях каля пустых халадзільнікаў, у чэргах па аплаце камунальных паслуг, у аптэках і паліклініках, у прадуктовых крамах, у калідорах ля кабінетаў розных чыноўнікаў, на сходах прадпрыемальнікаў, то здаецца – гарачынёю справядлівага гневу, абурэння і адчаю можна было б растапіць усе льды Арктыкі і Антарктыкі. Усе разумеюць: «Так жыць нельга!». Але далей кухняў і чэргаў змаганне за справядлівасць, за годнае жыццё не прасоўваецца. Хваляванне людскіх душаў і сэрцаў ідзе «ў свісток», не мае разумнага, стваральнага кірунку. А паралельна з гэтым у грамадстве пад ціскам талітарных абставін плодзіцца вялікая пloidма двурушнікаў, халуёў, прадажнікаў, калабарантаў, сексотаў, стукачоў, паклёпнікаў.

Што і казаць, сітуацыя бязрадасная. Тым не менш, кожнае выключэнне з гэтых рабскіх, шкурніцкіх паводзінаў людзей дае нам вельмі важны урок, каб аберагчы грамадства ад сучэльнага цынiзму і беспрынцыповасці, каб раскальхаць беларускае царства абыякавасці, дачасніцтва і самаедства.

Далёка хадзіць не будзем. Звернемся да пасляваеннага часу. 1946 год. Культ крывавага тырана Сталіна, які ўмацаваўся ў трыццатыя гады, узнесены на новую прыступку

неймаверна цяжкай, шматмільённа ахвярай перамогай над фашызмам. Яго імя з ранку да вечара гучыць у радыёэфіры, хваласпевам дыктатару, ягонымі партрэтамі запоўнены старонкі газет і часопісаў. Здаецца, што можа парушыць гэтую «ідылію»? Хто асмеліцца не згадзіцца, хоць у нечым, з палітыкай, якую праводзіць Сталін і ягоныя падручныя ў агромністай савецкай імперыі, адгароджанай ад усяго свету «жалезнай заслонай»?

Але такая сіла знайшлася. Прытым не дзе-небудзь, а ў Беларусі. Студэнты Глыбоцкага і Пастаўскага педвучылішчаў, юнакі і дзяўчаты, якім было па 16–20 гадоў, не мірацца з цемрашальствам, кідаюць выклік тырану і ўсёй сталінскай сістэме. Яны арганізоўваюць «Саюз беларускіх патрыётаў» і пад Пагоняй і бел-чырвона-белым сцягам даюць прысягу: «Я (назваецца імя і прозвішча), уступаючы ў Саюз беларускіх патрыётаў, прысягаю перад Бацькаўшчынай і беларускім народам, што заўсёды буду верны ідэалам свабоды і незалежнасці Беларусі...»

Маладзёў не ставіла тэрарыстычных мэтаў. Яна выступала супраць русіфікацыі Беларусі, абараняла яе самастойнасць, родную мову, нацыянальныя традыцыі. Але і гэта было дастаткова, каб рэпрэсіўная машына бязлітасна патрушчыла лёсы маладых людзей. Іх асудзілі на 15–25 гадоў пазбаўлення волі.

У дзеяннях моладзі прысутнічалі наіўнасць і рамантызм. І тым не менш, гэта быў гераізм, які яны аплацілі высокай цаной. Тыя з іх, хто выжыў, і сёння не шкадуюць, што рашыліся на такі смелы крок. Вось што гаворыць Васіль Мядзельц: «Мы былі галодныя і халодных, мы не мелі маладосці – яна была бессаромна распята на калючым дроце. Але ж не шкадуем ні аб чым. Бо заставаліся людзьмі і тады, калі большасць спывала хвалу тырану. І тады, калі былі ў няволі. І калі вярталіся з лагераў. Дзе б мы ні знаходзіліся, жылі думамі пра свой народ і сваю Бацькаўшчыну. Так хочацца шчасця роднай Беларусі. Выжывем мы як нацыя толькі тады, калі ўсе аб’яднаем вакол нацыянальнай ідэі. Іншага шляху проста няма. Не бывае так, каб народ быў вольны, незалежны, калі ён не ўсведамляе сябе народам, нацыяй. Мне хацелася б, каб пра гэта памятала перш за ўсё наша моладзь».

А гэта словы Станіслава Савіка, маладосць якога забрала Калыма: «Гляджу, слухаю, прысеўшы ў вольны час перад тэлевізарам, што адбываецца ў нашай Беларусі. І сум бярэ: калі ж у нас устаюецца нармальнае жыццё? Быццам сам лёс падарыў нам, беларусам, шанец выбіцца на дарогу. Але нас цягне назад, да таго, што было. Нядатныя думаць самі за сябе, не можам быць гаспадарамі ва ўласным доме. Столькі пакут прынята, столькі ахвяр прынесена дзеля таго, каб Беларусь была вольнай і шчаслівай! Няўжо гэта ўсё дарма?»

Не, не дарма! Гэта адказ нашай моладзі, якая сёння расце на Беларусі, якая не можа прымірыцца з чарговым цемрашальствам, што навісла над намі. Як бы ні хацелі ўлады жорсткімі рэпрэсіямі стрымаць імкненне юнакоў і дзяўчат да свабоднага, цывілізаванага жыцця, гэта ім не ўдасца. Прыклад выпускніцы сталічнай школы № 1 Тані Елавоў, якая за ўдзел у акцыі пратэсту трапіла з экзаменаў у спецпрыёмнік на Акрэсціна, сведчанне гэтаму.

Некаму здаецца, што нічога асаблівага дзяўчына не зрабіла: размаўляе па-беларуску, хоча быць свабодным чалавекам. Але ў сённяшніх умовах і гэта – вялікая мужнасць. Я шчаслівы, што ў нас ёсць і яшчэ падростаюць сотні тысяч такіх слаўных маладых людзей, як Таня. Светлая будучыня Беларусі непазбежна будзе ў іхніх руках, стане іхнім радасным лесам!

Я ведаў многіх таленавітых, разумных, ды палахлівых людзей, якія так і перабылі ўсё сваё жыццё з кукішам у кішэні, якія спальвалі сэрца і душу, не прымаючы, асуджаючы, ненавідзячы гвалт, што чыніцца над Беларуссю і над імі самімі, але сядзелі, як мышы пад венікам, асцярожнічалі, маўчалі. Толькі тады, калі яны адчувалі за спінай дыханне смерці, дыханне вечнасці, – пачыналі гаварыць смела, раскавана, шчыра і безаглядна. І галоўным у іхніх споведзях заўсёды было шкадаванне, што жыццё прайшло марна: у нястачы і беспрытульнасці, у двурушніцтве, прыстасавальніцтве і хлусні...

Дык як жа трэба жыць, як адстойваць сваю нацыянальную і проста чалавечую годнасць, сваё права на прыстойнае жыццё: з кукішам у кішэні або з адкрытым забралам?

Самы выдатны адказ і прыклад дае ўсім нам Васіль

Быкаў – апостал праўды і мужнасці. З ваеннай пары і да самага апошняга дня з адкрытым забралам ён ішоў за справядлівасць, за незалежную дэмакратычную Беларусь, за годнае жыццё свайго народа.

На кнізе «Доўгая дарога дадому» Васіль Уладзіміравіч напісаў па вяртанні з Прагі такі радок: «Дарагому Сярожу Законнікаву, да якога здаўна прыкіпела сэрца, – гэтая споведзь душы». І я да скону буду помніць усё, аб чым гаворыцца ў кнізе, у ягоных лістах да мяне, аб чым гаманілі пры сустрэчах.

У адным інтэрв’ю на пытанне: «Які лёс, на вашу думку, асабліва варты жалю і наракання?» – Васіль Быкаў адказаў: «Любоў да дзяржавы, якая яго ненавідзела». Які цяжкі радок! Колькі ў ім спрэсавана ўсяго!

Чалавек, які адстойвае свае погляды, сваю беларускасць, сваю Айчыну, заўсёды на роднай зямлі быў белай варонаю. Дзікунства. Але, на жаль, гэта рэалія нашага жыцця. Вось і нядаўна я пачуў ад прабацце, суайчынніка такія перлы: «Ничего из вашей Беларуси не выйдет. Мы все равно загоним ее в Россию. Давно пора уничтожить этот дурацкий язык и всех вас – националистов». Знішчальны адпор гэты «стратэг» ад мяне атрымаў, але ж колькі такіх ваяўнічых цемрашалаў блытаецца па нашай зямлі...

Дзікая сіла не сунімаецца. Шмат выпрабаванняў яшчэ чакае нас. Тым не менш, следам за сваім старэйшым сябрам, чыё светлае імя заўсёды абараняў і буду абараняць ад нападкаў любых прайдзісветаў, я іду па жыцці таксама з адкрытым забралам. І ніколі не шкадую. Хоць гэта труціць кроў, спальвае нервы, прыносіць безліч непатрэбных клопатаў, але дазваляе адчуваць сябе не палахлівым рабом, а чалавекам.

Сутнасць годнага, прыстойнага чалавечага жыцця, як мне ўяўляецца, заключана ў адной кароткай фразе, якая жыве ў душы, але не прамаўляецца без самай шільнай патрэбы. «Гонар маю!» – усім сваім мужным жыццём і геніяльнай, непераўзыйдзенай творчасцю сказаў Васіль Быкаў і адышоў у вечнасць.

Дай Бог і нам прамовіць з чыстым сумленнем пры развітанні з белым светам гэтыя словы!

«Народная воля», 15 жніўня 2003 года

Як заслانیць Марынку ад хіжых вятроў?

Апошнім часам маё жыццё напоўнена асаблівым зместам і сэнсам. Ідзе ўжо чацвёрты год, як я ўзведзены ў высокі і адказны ранг – стаў дзедам. Побач са мною засвойвае гэты белы свет унук Францішак. Яму дзесяць месяцаў. А яшчэ часта вечарам у пятніцу ці раніцай у суботу наша кватэра асвятляецца мілай усмешкаю і абуджаецца вясёлым, звонкім галаском унучкі Марынкi. У будныя дні яна занятая – ходзіць у дзіцячы садок. Марынцы тры з паловаю гады. Якраз той узрост, калі адбываецца актыўнае, дапытлівае спасціжэнне навакольнага свету.

У нашым сённяшнім прымітыўным, паньтым, маральна і матэрыяльна прыгнечаным грамадстве, дзе ўсе праблемы і гаворкі на кухнях, у чэргах зводзяцца да змагання за кавалак хлеба, да жабрачых заробкаў і пенсій, да бясконцай, пустой таўкагні вады ў палітычнай ступе, у якой боўтаецца адзіны «герой», да алагічных, псіхічна вывернутых ацэнак рэчаіснасці замбаваным электаратам, Марынка падаецца мне сапраўднай, неардынарнай асобаю, аптымістычна настроеным чалавекам, з якім цікава, прыемна і радасна быць разам. Тым больш што нашыя стасункі знаходзяцца пастаянна ў развіцці, у дынаміцы, маюць перспектыву.

Як і ўсе дзеці, Марынка любіць гуляць на волі, на свежым паветры. Але нашыя вылазкі ў свет не абмяжоўваюцца толькі дваром з лясочніцамі, горкамі і арэямі. Кожны раз мы пракладаем новы маршрут па яе родным горадзе Мінску, па *сталіцы нашай незалежнай, суверэннай дзяржавы*. Гэтыя словы я падкрэсліў невыпадкова.

На гэты раз, у нядзелю, мэтаю вандроўкі было Траецкае прадмесце. Надвор’е не надта спрыяла нам. Хоць сонца было зыркiм, але часта ўсчынаўся сцюдзёны вецер, парывы якога білі ў твар. І тады Марынка ўсклікала: «Дзядуля, будзем хавацца!» Я браў яе на рукі, захінаў, затуляў ад ветру, і так мы крочылі далей.

Вандроўка з самага пачатку адорвала сустрэчамі. Недалёка ад дому на галіне клёна, што навісае над тратуарам,

сядзеў даўно знаёмы нам «карык». Так Марынка называе варон з іхнім заўсёдным «кар-кар!». Гэты «карык» круціцца каля людзей – ля кіёскаў, ля булачнай, на аўтобусным прыпынку. Варона стала амаль што ручной, можа нават браць хлеб з далоні. А яшчэ яна любіць пабалбатаць. Пасля нашага прывітання варона нешта доўга расказвала, прытым у руху ў яе было ўсё: і галава, і крылы.

Затым мы паназіралі за «мяўчыкам» – кошкаю з суседняга дома, якая выйшла, каб пагрэцца на сонейку ў зацішску паміж кустоў. Не абмінулі і галубоў, вераб'ёў, якія сноўдалі па газонах, па асфальце, шукаючы спажыву. Да «братоў нашых меншых» Марынка, як і кожнае малое, хінецца з вялікай цікаўнасцю і любоўю.

Аўтобус давёз нас да Траецкага прадмесця. Там мы наведаль Дом прыроды, дзе працуе выстава «Жывёлы ў нашым доме». Марынка ўпершыню ўбачыла не па тэлевізары, а на яве экзатычных божых стварэнняў: кракадзіла, пітона, мангуста, тушканчыка, малпачку, паўднёвых птушак. Яе захапленню не было мяжы, яно высвечвалася ў вачах, на тварыку. Цікава, але ўсю гэтую экзотыку Марынка ўспрымала без воклічаў, тупала ад клеткі да клеткі не спяшаючыся, паважна, як гаспадыня. Яе здзівіла зусім іншае. Збянтэжана Марынка пазірала на падлеткаў, якія шумна, з выкрыкамі, з мацюканнем уварваліся на выставу, пачалі дражніць, злаваць звяркоў, хапаць іх рукамі. Малпачка, у якой паўшабэлкі паспрабавалі адабраць пячэнне, зрэагавала маланкава. Сваімі вострымі кіпцікамі яна паласнула аднаму боўдзілу па руцэ. Толькі тады разбэшчаны гурт крыху прыцішэў...

Мы доўга блукалі пасля па дварыках прадмесця, аглядалі зграбныя, прыгожыя будынкі, яркія чырвоныя чарапічныя дахі, каваныя агароджы, металічныя лесвіцы. Было бачна, што куточак старога Мінска спадабаўся Марынцы, што яна адчувае ў ім нешта крэўнае, роднае, сваё. Гэтае адчуванне, як мне падалося, не парушыў і звыклы непрывабны малюнак.

У прадмесці, як сведчанне таго, што тут у пятніцу і суботу балявала мінская «залатая моладзь», паўсюль валяліся пабітыя пляшкі з-пад гарэлкі і піва, патрушчаныя плас-

тыкавыя ёмістасці, абгорткі ад пячэння, цукерак і марожанага. Марынка зрэдку аглядалася на шоргат смецця, якое ганяў па дварыках вецер, і па-даросламу, разважліва казалася: «Тут мнёга які...» І мне падумалася: «Праўду кажаш, мая ўнучка. Добрая мятла павінна пахадзіць не толькі тут, але і па ўсёй беларускай рэчаіснасці!»

Потым мы стаялі ля помніка Максіму Багдановічу. Я сказаў: «Гэта, Марынка, наш слаўны паэт, дзядзька Максім. Ён напісаў для нас выдатныя вершы. Ты ж любіш вершы?» Унучка маўчала, углядалася ў аблічча паэта і толькі пасля ціхенька прашапталася: «Любу... Масім... Дзякуй...» Слова «дзякуй» Марынка ведае даўно, стараецца прамаўляць яго як часцей, але тут яно прагучала так сімвалічна, так да месца, ад чаго маё сэрца аж затрымцела. Божа мой, маленькая беларусачка, яшчэ не ўмеючы добра гаварыць, сказала беларускаму генію паэзіі тое слова, якое да гэтага часу, праз стагоддзе, не сказаў на ўвесь голас цэлы народ! Дасюль яшчэ не пачуў гэты народ, «цёмны, сляпы, быццам крот», ні Багдановіча, ні Багушэвіча, ні Купалу, ні Коласа, ні Гарэцкага. Загнаны ў клетку дэнацыяналізацыі, задураны цемрашальскімі міфамі, цынічнай хлуснёю ў гады царызму і ў савецкі час, ён не чуе сваіх прарокаў. Яму падсоўваліся і падсоўваюцца зараз іншыя куміры...

Мой добры знаёмы, сляпны спявак Міхась Жылюк, які спяшаўся ў оперны тэатр на рэпетыцыю, прыпыніўся ля нас, усмешка асвятліла ягоны твар: «Добры дзень! Бачу-бачу, як радуецца дзядуля ўнучцы. Да Максіма завіталі...- Растуць беларусы!»

А я глядзеў спеваку ўслед і думаў: «Так... Нягледзячы ні на што, беларусы нараджаюцца і растуць. Але ў якіх умовах! Займець дзіця сёння стала подзвігам. Паспрабуй яго так, як належыць, накарміць, апрануць, абуць. А яшчэ заплациць за прытулак, бо маладыя сем'і ў пераважнай большасці сваіх кватэр не маюць. Да гэтых непасільных клопатаў, якія спальваюць нервы, дадаецца і яшчэ адзін: як маленькі беларус будзе пачувацца ў сваёй дзяржаве, што сапраўды беларускае тут зможа ўбачыць, адчуць і засвоіць ён?»

А час падбіраўся пад абед. Пара кіраваць дахаты. Але ў праграме нашай вандроўкі было яшчэ метро, дзе Марын-

цы надта падабаецца эскалатар. А таму мы паступова асвойваем тэя станцыі, на якіх ён ёсць.

Вецер усё не сунімаўся, і да метро мы вырашылі дабірацца на тралейбусе. На прыпынку ля бальніцы было шматлюдна: нервова зацягваліся цыгарэтным дымам дзве кабеты з азызлымі, спітымі тварамі, ля іхніх ног месціліся брудныя пакеты з пустымі пляшкамі, сноўдалі некалькі мужчын з паднятымі каўнярамі паліто, ля сцяны, захінуўшыся ад ветру, гаманілі пра свае хваробы бабулькі, а лавачку ўладарна акупаваў чалавек ладнага ўжо веку, можа, гадоў сямідзесяці пяці. Быў ён на добрым падпітку. Адзенне і абутак мужчына меў неблагія, амаль новыя, але недагледжанасць, неахайнасць бачыліся ва ўсім: плямы на расшпіленай, расхрыстанай карычневай куртцы і на пралетарскага колеру шаліку, пакамечаная, брудная кашуля, якая выпаўзла з-пад папругі, даўно неваксаваныя, залепленыя гразёю чаравікі. Звесіўшы важкую слівіну сіняга носу, выпінуўшы засліненую ніжнюю губу, ён драмаў. Але тады, калі побач з лавачкаю праходзілі людзі, учуўшы іхнія крокі, мужчына на нейкія імгненні выплываў са сваёй п'янай дрэмоты, расплюшчваў вочы і крычаў хрыплым голасам: «Долой генсека!» Меў на ўвазе ён, відаць, не Брэжнева, пры якім была не толькі даступная кожнаму гарэлка, але і танная каўбаса, а Гарбачова, які «развалил великий и могучий Советский Союз». Так успрымае падзеі нядаўняга мінулага старэйшы пласт беларускага электарату. Зрэшты, хто яго ведае, каго меў на ўвазе мужчына. Але свой выкрык ён паўтараў метадычна і ўпарта. Пад такі своеасаблівы акампанемент мы з унучкаю селі ў тралейбус...

У метро на станцыі, аб'яўленай як «Плошча Незалежнасці», выходзім з вагона. А на сценах – агромністыя літары «Плошча Леніна». Калі б Марынка ўмела чытаць, то была б шакіраваная гэтымі дзівосамі.

Некалькі разоў праехалі на эскалатары і выйшлі на плошчу. А тут і сапраўды пад прыглядам супрацоўнікаў КДБ стаіць гіганцкі ідал, на якога савецкія людзі маліліся семдзесят гадоў. Маліліся, пакуль не былі развеваныя фальшывыя, хлуслівыя міфы пра ленінскую крышталёвую святасць, пакуль не былі абнародаваныя шматлікія дакумен-

ты, што сведчаць пра бесчалавечнасць і крыважэрнасць рэвалюцыянера-«рамантыка», які гвалтам, тэрорам заганяў многія народы, у тым ліку і беларусаў, у камуністычную ўтопію...

Вяртаемся дадому. Чакаючы аўтобус, захінаючы малую крысму курткі, прыціскаючы яе да грудзей, я стаяў і думаў. Ну, вось. За гэтыя паўдню мы з унучкаю – беларускаю, карэннай мінчанкаю – шмат павандравалі па сталіцы нашай беларускай дзяржавы, былі цяпер у самым яе цэнтры. Але ні на хвіліну мяне не пакідае адчуванне, што вандруем мы з Марынкай па чужой для яе краіне, па фантастычным царстве, дзе спыніўся час, дзе усё і ўсіх паглынуў летаргічны сон.

Зірнем яшчэ раз на нашу сталіцу. Многія назвы вуліц, праспектаў, плошчаў – Дзяржынскага, Мяснікова (Мяснікяна), Кнорына (Кнорыньша), Гамарніка, Гікалы, Ландэра, Калініна і г. д., па якіх штодзённа крочаць мінчане, шакіруюць адукаваных, дасведчаных, неабыхавых да сваёй гісторыі людзей. Гэтыя назвы ўслаўляюць імёны арганізатараў і ўдзельнікаў кастрычніцкага перавароту ў Расійскай імперыі, якія маюць дачыненне да Беларусі толькі тым, што жорстка заціскалі тут нацыянальны вызваленчы рух, задушылі Беларускаю Народную Рэспубліку, разгарнулі масавыя рэпрэсіі супраць мясцовай інтэлігенцыі, духавенства, вайскоўцаў, параўнаўча заможных сялян.

Ад многіх гарадскіх назваў не сыходзіць жыццесцвярдзальны настрой, не павявае гістарычнай роднасцю, святлом і цяплом, а патыхае змрочнасцю, крываваасцю, страхам, што, безумоўна, уплывае на жыццёвую аўру.

Паўсюль вісяць крышку падноўленыя сцяг і герб сталінскай эпохі. Але іхняя «навізна» нічога не дадала для таго, каб дзяржаўныя сімвалы былі сапраўды беларускімі, вечнымі, любімымі народам. Яны падобныя на састарэлую «жрыцу каханья», якая спрабуе навесці марафет, вярнуць сваю былую красу румянамі, бліскаўкамі, памадаю, тушшу. Ды з гэтага нічога не выходзіць, адны толькі ўбоства і прыкрасць. А гістарычныя, сапраўдныя, выпрабаваныя ў бітвах за свабоду і ў мірным жыцці беларускія сімвалы, якія з надыходам незалежнасці цешылі вочы людзей, падбэдзёрвалі суайчыннікаў, напаўнялі іхнія душы і сэрцы

нацыянальным аптымізмам, былі ва ўгоду неадукаванай, недасведчанай, задуранай частцы нашага грамадства паспешліва, мітусліва пашкамутанья, растаптанья, апляванья чыноўнымі дачаснікамі, цемрашаламі і дзікунамі.

Віруе жыццё сталіцы, іншых нашых гарадоў, пасёлкаў, мястэчак. Але ўсюды гучыць не беларуская мова. Праўда, яна і не руская. Услухайцеся, калі ласка, у гамонку людзей, якія ідуць па вуліцах і плошчах, едуць у трамваях, тралейбусах, аўтобусах, у метро, стаяць у чэргах магазінаў, адпачываюць на лавачках у скверах і парках. Гэта то ўбогая беларуска-руская «трасянка», то абмежаваны, прымітыўны набор рускіх слоў тыпу лексікі Элачкі Людаедкі са славу-тага сатырычнага рамана «Дванаццаць крэслаў». Пануе «цар» сучаснай гаворкі – непераўздыдзены ніякімі народамі свету расійскі мат. Ён пастаянна зрываецца не толькі з перасмяглых вуснаў вечна незадаволеных, злых, безграшовых бадзяг або ўжо зранку пахмельных, «шчаслівых» грамадзян, у якіх меўся нейкі рубель. Не толькі ўладарна гучыць у размовах каленагаловых дзецюкоў у «адзідасаўскіх» штанах, з залатымі ланцюгамі на бычыных шыях і з крыжамі на валасатых грудзях, якія сёння лічаць сябе «гаспадарамі жыцця». Пахабныя словы не толькі дэманструюць ступень даросласці хлапчукоў-падшыванцаў, але і спакойна, расказана, смела вымаўляюцца эмансіпіраванымі, энергічнымі, дзябёлымі жанчынамі, а таксама даўганогімі прыгажунямі, што плывуць у воблаках замежнай парфумы, асляпляюць мінакоў белазубымі ўсмешкамі.

Калі ж зрэдку на вуліцах, у транспарце, у чэргах пачуецца натуральнае беларускае слова, то на дзівакоў, якія асмеліліся на такое «геройства» – загаварыць у сваёй дзяржаве на сваёй мове – аглядаюцца, перашэптваюцца: «Бэнээфаўцы!» І, пераймаючы паводзіны чыноўніцкіх вярхоў, касірка ў магазіне павучае інтэлігентную пажылую жанчыну такім чынам: «Кагда научыцеся разгаварываць на чалавечыскім языку, тагда і прыхадзіце!»

Вайна з роднай моваю, якую вядуць чыноўнікі-русіфікатары, чыноўнікі-невукі ўжо не адно стагоддзе, прывяла беларускае грамадства да татальнай непісьменнасці. Гэта тычыцца і беларускай, і рускай мовы.

А наогул у многіх краінах свету беларусаў называюць нямой нацыяй. Чаму? Ды таму, што дзеці, якіх запрашаюць на аздаруленне ў Германію, Італію, Англію, Ірландыю, Галандыю і шмат куды яшчэ, не ўмеюць размаўляць па-беларуску, не могуць прадэкламаваць верш, праспяваць сваю песню. Такімі ж нямкамі былі і нашыя хлопцы на незразумелай, непатрэбнай, крывавай вайне ў Афганістане. Пасля цяжкага бою, на прывале ўспомніць родны край грузін і заспявае сваю песню, украінец – сваю, узбек – сваю, і толькі беларусы маўчаць, няма ў іх ні сваіх слоў, ні сваіх песень. Ды што тут казаць, калі нават многія беларускія дыпламаты не валодаюць мовай нацыі, якую яны прадстаўляюць у замежжы.

Пасля адзінаццаці гадоў існавання самастойнай дзяржавы чыноўнікі раптам забывалі: «У нас няма нацыянальнай ідэі, вакол якой можна згуртаваць увесь народ. Трэба яе выпрацоўваць». І цэлая армія дактароў і кандыдатаў навук «савецкага разліву» мабілізаваная цяпер на вырашэнне ўяўнай задачы.

А беларуская нацыянальная ідэя даўно ясна, дакладна сфармуляваная, агучаная і асвечаная крывёю, жыццямі мудрых людзей, адданных патрыётаў Беларусі. Нам трэба слухаць не дачаснікаў, а сапраўдных прарокаў сваёй Айчыны. Вось словы вялікага Янкі Купалы, напісаныя яшчэ ў 1919 годзе: «...*Перад намі ёсць толькі адна дарога: цвёрда стаяць на грунце нашай дзяржаўнасці. З гэтай дарогі беларусы не павінны, не маюць права сысці ні на адзін момант... Толькі адна поўная дзяржаўная незалежнасць можа даць і праўдзівую свабоду, і багатае існаванне, і добрую славу нашаму народу*».

Пабудова незалежнай Беларускай Дзяржавы разлічаная не на адзін год, а назаўсёды, на вечнасць. Яна вымагае вялікай працы і кіраўнікоў, і ўсяго народа: трэба выходзіць і мацаваць грамадзянскую супольнасць, ствараць надзейную нацыянальную эканоміку, рэфармаваць прамысловасць і сельскую гаспадарку, развіваць навуку, укараняць новыя тэхналогіі, эфектыўна выкарыстоўваць мясцовыя рэсурсы, прыцягваць капітал замежных інвестараў, адраджаць занябаную родную мову, культуру, традыцыі, беларускі дзяржаўны патрыятызм. Такая адказная задача, як

бачым, і не па плячы сённяшнім кіраўнікам, і не супадае з іхнімі кан'юнктурнымі палітычнымі гульнямі і гандлярствам, з амбіцыйнымі кар'ернымі памкненнямі. Ім добра жылося раней і хочацца быць зноў у «калгасе-саюзе». Тады ўсё няўмелства і пралікі можна спісаць на «калектыўнае кіраўніцтва». А тое, што ў «калгасе» канчаткова знікне беларуская нацыя, іх не хвалюе. Яны ўпэўненыя, што можна мець нацыянальную ідэю... без нацыі.

Прадстаўнікі ўлады вельмі крыўдуюць, калі замежныя палітыкі, аналітыкі і журналісты называюць нашу краіну «камуністычным запаведнікам» або «савецкім наменклатурным адстойнікам». А чаго ж тут крыўдаваць? Варта толькі ўважліва глянуць на кіраўніцтва з нізу і да самага верху, варта толькі ўспомніць, колькі партыйных, дзяржаўных, ваенных наменклатуршчыкаў з Расіі і ўсіх былых савецкіх рэспублік прыняла і шчодро надзяліла пасадамі, кватэрамі, дачамі «гасцінная Беларусь» пасля распаду СССР і да цяперашняга часу.

Малпаванне савецкіх парадкаў паспяхова працягваецца. Тыя ж адміністрацыйныя метады кіравання, тыя ж «актывы», тыя ж селектарныя нарады з разносамі і вымовамі, тыя ж «пераможныя» рэляцыі, рапарты і тэлеграмы, тыя ж «народныя» гуляні і святы па «ўказіўцы» зверху.

Праўда. ёсць і навінка. У савецкі час, калі кіравалі ЦК камуністычных партый рэспублік, то была хоць нейкая калегіяльнасць – рашэнні прымалі ў Бюро ЦК, а цяпер уся ўлада засяроджаная ў руках аднаго чалавека. Пры ўсіх заганах савецкай сістэмы тады ў эшалонах улады было непараўнана менш карупцыі, хабарніцтва, бюракратызму, усёдазволенасці, жорсткасці, грубасці, непавягі і няўвагі да простых людзей, да іхніх лістоў, заяў, зваротаў і просьбаў. А пацікаўцеся, што робіцца цяпер, зазірніце ў будынкі адміністрацый і іншых дзяржаўных устаноў. Дзеля атрымання дробязнай паперкі, дзеля вырашэння нязначнай праблемы наведвальнікі ходзяць сюды і сядзяць у калідорах і прыёмных тыднямі, месяцамі. Беларусь з галавы да ног засыпана дэкрэтамі, пастановамі, інструкцыямі, падынструкцыямі, дапаўненнямі, змяненнямі, каментарамі, падкаментарамі і г. д. У гэтым вэрхале дакументаў заблытваюць

ца не толькі простыя людзі ці нават «вузкія» спецыялісты – гаспадарнікі, эканамісты, бухгалтары, але і самі чыноўнікі, якія не могуць дакладна растлумачыць сэнс той ці іншай «указіўкі».

Сутнасць беларускай бяды не толькі ў няглых прышлых ці дэнацыяналізаваных тутэйшых кіраўніках. Усё многа складаней. На жыхароў Беларусі ў іхнім паўсядзённым жыцці цісне груз старых фальшывых міфаў. Мы даўно ўжо жывём не сваім, беларускім, а чужым розумам і жыццём. Прынялі як належнае і самую гісторыю заняволення Беларусі, і яе заваёўнікаў, а затым «усмирителей». Скажам, Аляксандр Сувораў, які ў свой час заліў крывёю нашых продкаў айчынныя абшары, і сёння ўслаўлены ў дзесятках назваў па ўсёй Беларусі, і ягонае імя больш знаёмае тутэйшаму люду, чымся слаўныя імёны Еўфрасінні Полацкай, Кірылы Тураўскага, Францішка Багушэвіча, Цёткі, Максіма Багдановіча, Максіма Гарэцкага. І сталінскія апырчнікі, якіх я згадаў ужо, як нічога і не было стаяць, увасобленыя ў бронзе і камені, ўслаўленыя ў шматлікіх назвах.

А родзічы, нашчадкі расстраляных, закатаваных у канцлагерах не могуць нават ушанаваць памяць, прынесці кветкі, пастаяць ля магілы, бо і саміх магілаў няма. Напрыклад, я да сённяшняга дня, нягледзячы на шматгадовыя запыты і пошукі, не ведаю месца пахавання роднага дзядзькі, беларускага паэта Сяргея Ракіты (Сяргея Васільевіча Законнікава), які быў незаконна арыштаваны ў 27 гадоў у Мінску і бяследна згінуў у нетрах ГУЛАГу.

Дзякуй Богу, што сёння мы не называем сваіх дачок і ўнучак Рэвалюцыямі, Сталінамі (ясна – у гонар каго!) або Даздрапермамі (скарочанае ад «Да здравствует Первое Мая!»). Але змяніць рабскую псіхалогію пасля столькіх дзесяцігоддзяў тэрору не так проста. Тым больш што дэфармацыя свядомасці людзей працягваецца.

Беларусаў, якія знаходзяцца ў стане нацыянальнай дэградацыі, зноў, як і раней, запалохваюць жупелам нацыяналізму. А між тым, для кожнага чалавека вельмі важна адчуваць прыналежнасць да сваёй нацыі. Гэтая прыналежнасць апраўдвае ягонае існаванне на зямлі, надзяляе гістарычным аптымизмам, дае адчуванне свайго мінулага і бу-

дучыні. Інтэрнацыяналізм узнікае не на пустым месцы, а на аснове развітых, здаровых фізічна і духоўна многіх нацый, якія маюць свой шлях, свае інтарэсы. Гармонія чалавечай існасці заключаецца ў тым, каб быць вернай часцінкай сваёй нацыі і адчуваць з'яднанасць з усім чалавецтвам. Гэта і ўзаемная павага, але і прызнанне рознасці.

Еўропа сёння дасягнула высокага ўзроўню аб'яднання незалежных нацыянальных дзяржаў не праз адмаўленне нацыяналізму, а наадварот, дзякуючы яму. *Здольнасць нацыі стварыць сваю дзяржаву, развіць у ёй дэмакратычныя палітычныя інстытуты, умацаваць грамадзянскую супольнасць, дасягнуць высокага ўзроўню эканомікі, культуры, дабрабыту вызначае меру яе спеласці, а няўменне зрабіць гэта становіцца нацыянальнай ганьбай.*

Вось канкрэтны прыклад. Японцы на сваіх выспах, маленькіх лапках зямлі, беднай на прыродныя рэсурсы, паказваюць усяму свету цуд эканамічнага, навуковага і культурнага ўзлёту. Гэтага можна дасягнуць, калі нацыя свядомая, згуртаваная, адукаваная, узброеная сучаснымі мысленнем і тэхналогіямі.

Старое японскае выслоўе гучыць так: «Зямля наша маленькая, і жыць трэба дома». Удумаем: «Дома!» У сваім уласным доме – незалежнай, суверэннай дзяржаве, з роднаю моваю, звычаямі, традыцыямі, якія складваліся стагоддзямі, якія ўвайшлі ў плоць і кроў нацыі.

Прыклад таго, што можна жыць самастойна, суверэнна, мацаваць сваю дзяржаўнасць і мець разумныя, палітычныя і эканамічныя выгадныя стасункі з суседзямі, падаюць нам і еўрапейскія краіны: Польшча, Украіна, Чэхія, Славакія, Балгарыя, Літва і нават маленькая Эстонія.

Беларусам трэба таксама ўзняцца на поўны рост, павярнуць у свае сілы. Якраз цяпер, калі на сваёй скуру мы штодзённа адчуваем, у якім палітычным, эканамічным, сацыяльным і духоўным тупіку апынулася Беларусь, неабходна не толькі здзіўлена, разгублена разяўляць раты і чухаць патыліцы, а варушыць звільнамі, думаць і рабіць высновы.

Сёння для нашага народа надыйшоў час самакрытычнага аналізу. Хопіць ужо цешыць сябе завышанымі, хлуслівымі ацэнкамі, займацца самалюбаннем: ах, якія мы, бе-

ларусы, разумныя і адукаваныя, працавітыя і шчырыя, сардэчныя і гасцінныя, талерантныя і памяркоўныя! Калі мы такія выдатныя, то чаму не можам за шмат стагоддзяў будаваць сваю дзяржаву, адстаяць нацыянальную годнасць і ўзбіцца нарэшце на прыстойнае жыццё? Чаму ўпарта не заўважаем, што, пакуль мы гарбацімся на «сотках», збіраем каларадскіх жукоў з бульбяных парасткаў і вусеняў з капуснага лісця, мясцовыя і расійскія чыноўныя «жукі і вусені» дзеля ўласнай выгады вядуць «братэрскі» міжсабойчык, драгуюць наша нацыянальнае беларускае поле?

Нестабільнасць, бязладдзе, хаос, звездзеныя да абсалютнага прымітыву сацыяльныя і духоўныя стандарты жыцця, калі чалавек у цісках бюракратыі б'ецца цэлы дзень, як рыбіна аб лёд, каб неяк здабыць кавалак хлеба, а вечарам спажывае відовішчную пошласць і хлуслівае палітычнае «печыва» беларускіх і расійскіх тэлевізійных «разумнікаў», канешне, прытупляюць розум людзей, адцягваюць іх ад цяварозай ацэнкі рэчаіснасці, ад роздуму пра самае галоўнае, самае важнае, на чым грунтуецца цывілізаваная існасць, дабрабыт народа.

Але найперш беларусам трэба пазбавіцца ад ілюзій, што знойдзецца нейкі дабрадзеі, які дапаможа нам наладзіць нашу жыццё. Гэта абсалютная лухта! У сённяшнім жорсткім і прагматычным свеце кожны народ найперш дбае пра сябе. І гэта зразумела, правільна і справядліва. Чаму, скажам, расіяне, якія нацэлены на пабудову сваёй вялікай магутнай дзяржавы, павінны займацца нашымі праблемамі? У аб'яднанні Беларусі з Расіяй яны маюць перш за ўсё ўласны інтарэс, выгоды. І не больш таго. Марныя спадзевы і на тое, што заходнія суседзі ўсталуюць для нас дэмакратыю ў нашай краіне. Усё мы павінны стварыць самі.

Галоўная задача для нас – зрабіць рашучы, кардынальны паварот да ўмацавання ва ўсіх аспектах сваёй нацыянальнай дзяржаўнасці. Але не за кошт самаізаляцыі, «асобнага шляху», нейкага месіянства, кансервацыі цяперашняга таталітарнага «самабытна-дэмакратычнага» ладу, на што штурхаюць жыхароў Беларусі ідэалагічныя «аракулы». Беларусы, якімі б мы сёння ні былі запалоханымі, затурканымі, – еўрапейскі народ са сваёй вялікай гісторыяй і са

сваім спадзяваннем на лепшую будучыню. Нам нельга скаціцца да рэаліяў Паўночнай Карэі, дзе замбаваныя ідэямі «чучэ» мільённыя масы штосекундна моляцца на свайго правадыра і ў той жа час галадаюць, дзе за высокі дабрабыт лічаць набыццё... галёшаў. Нешта аналагічнае мы ўжо праходзілі, ды і зараз спаўзаем у такое ж цемрашальства.

Безумоўна, наша жыццё яшчэ шмат у чым залежыць ад старэйшага пакалення, якое з кавенькамі або нават на мыліцах спышаецца да выбарчых урнаў, каб аддаць свой голас за вяртанне ў мінулае. Шкада, што старыя людзі, замест таго, каб на сконе жыцця пасядзець на сонейку з праўнікамі, перадаць ім жыццёвую мудрасць або проста развітальна любаваліся характарам нашай прыроды, ад цямна да цямна корпаюцца на агародах, здабываючы пражытак, ці кльпаюць па гарадскіх вуліцах з чырвонымі сцягамі і партрэтамі «куміраў». Але і старэйшае пакаленне нельга агулам абвінавачваць у рэтраградстве. Тут ёсць шмат разумных, незамбаваных людзей, якія цвяроза ацэньваюць рэчаіснасць, хочучь змен да лепшага.

А вось тое, што і значная частка прадстаўнікоў маладзейшых пакаленняў жыве, як на вакзале, усё яшчэ вагаецца, не верыць у свае сілы, у пабудову беларускай дзяржавы, дараваць нельга – так, як не даруецца ў хрысціянскім свеце любому чалавеку самагубства.

Свядомымі, хоць гэтае слова вымаўляецца вертыкальшчыкамі са здзекам, знявагаю і іроніяй, павінны стаць усе грамадзяне Рэспублікі Беларусь: і беларусы, і рускія, і паліякі, і ўкраінцы, і яўрэі, і татары, і прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей. Так, менавіта свядомымі. Бо несвядомы чалавек – гэта рэбят, які здольны толькі на тое, каб паслухмяна выконваць любыя каманды. Нічога людскага ён стварыць не можа.

Я стаяў з унучкаю, думаў. І ў сваім роздуме ўвесь час звяртаўся да яе. І напісанае тут адрасавана не толькі ўсім добрым людзям, Але і ёй – Марынцы.

Канешне ж, пакуль жывы, заўсёды буду абярэгам унучкі. Але гэта справа не аднаго чалавека. *Свой заўтрашні дзень павінен ахоўваць увесь народ, з пакалення у пакаленне.*

Сэнс свайго жыцця кожны чалавек вызначае для сябе

сам. Для аднаго галоўнае – улада, для другога – слава, для трэцяга – багацце, грошы, для чацвёртага – ягоная справа, і гэты пералік бясконцы. Але ёсць агульная, самая вялікая каштоўнасць у жыцці людзей – іхнія нашчадкі. Нават самы страшны чалавеканенавіснік ніколі не жадае зла сваім дзецям, унукам, праўнікам.

Прашу вас, шановныя суайчыннікі, калі ласка, гляньце ўважліва ў вочы сваіх любімцаў і падумайце, страпяніцеся душою. Няўжо вам хочацца, каб яны туляліся, бадзяліся ў вялізнай імперскай камунальцы, каб штодзённа думалі, як зарабіць на кавалак хлеба, каб у Беларусь плылі з чужых краёў цынкавыя труны?

Я яшчэ не згубіў надзеі і веру ў ваш розум, у вашу любоў. Спадзяюся, што ўсё-ткі вы зробіце правільны выбар і гэтым супакоіце душу і сэрца сівога дзеда, які пакуль што ідзе па жыцці няхісткім крокам з мілай унучкаю на руках.

«Абазур», № 33–34